



## *Het verhaal achter de stilte*

Een onderzoek naar het resultaat van werken met verhalen binnen dramatherapie op de internaliserende problemen en emotieregulatie van een kind met problematische gehechtheid middels een systemische N=1 benadering.

**Miriam Holzer**  
*Nr. 1613118*

**Afstudeeronderzoek**  
NHL Stenden Hogeschool te Leeuwarden  
Vaktherapie Drama

# Het verhaal achter de stilte:

Werken met verhalen binnen dramatherapie

*Een onderzoek naar het resultaat van werken met verhalen binnen dramatherapie op de internaliserende problemen en emotieregulatie van een kind met problematische gehechtheid middels een systemische N=1 benadering.*

**Miriam Holzer** (1613118)

*Bachelor scriptie Vaktherapie Drama*

NHL Stenden Hogeschool  
Leeuwarden, 14 mei 2021.

## Onderzoekbegeleider

Ton Turkenburg  
NHL Stenden Hogeschool  
Leeuwarden



Woordenaantal: 10909 (z. bijlagen)

## Onderzoeksinstelling

Het reizende koffertje  
Droogstraat 5  
Harlingen

## *Voorwoord*

Voor u ligt de scriptie 'Het verhaal achter de stilte', een onderzoek naar het resultaat van werken met verhalen binnen dramatherapie op de internaliserende problemen en emotieregulatie van een kind met een problematische gehechtheid middels een systemische N=1 benadering.

Dit onderzoek is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de opleiding vaktherapie drama aan de NHL Stenden Hogeschool te Leeuwarden.

Uitgevoerd is dit onderzoek bij het reizende koffertje, een praktijk voor jeugdhulpverlening en vaktherapie in Harlingen, Friesland. Tijdens mijn jaarstage heb ik kennis gemaakt met de werkvorm 'verhalen' en was onder de indruk van de manier waarop deze werkvorm bij kinderen aansluit en de communicatie tussen kind en therapeut ondersteunt. Verhalen, gemaakt door en met de kinderen in de therapie, vertellen niet alleen maar een story, maar verbergen ook aanwijzingen over hoe de kinderen de wereld beleven en wat ze meemaken.

Ik was benieuwd in hoeverre deze werkvorm bij kinderen aansluit, welke moeite hebben op het gebied van verbale uiting en uiting van emoties zoals de cliënt van dit onderzoek. Wat is het verhaal achter de stilte? Dit was de aanleiding voor het kiezen van het onderwerp voor mij afstudeeronderzoek.

Dit onderzoek is bedoeld voor mensen, welke werkzaam zijn in de sector zorg en vaktherapie (met name dramatherapie) en voor studenten en docenten die er geïnteresseerd in zijn.

Ik wil ten eerste hartelijk bedanken mijn stage- en onderzoeksbegeleider vanuit de onderzoeksinstelling José van der Hei, voor haar geduld, de ondersteuning en de prettige samenwerking als collega's in haar rol als dramatherapeut voor dit onderzoek. Ten tweede gaat mijn dank naar Ton Turkenburg, mijn onderzoeksbegeleider vanuit de hogeschool en naar Liesbeth Bosgraaf, die mij in de beginfase van mijn onderzoek een grote hulp is geweest en altijd open stond voor mijn vragen. Mijn dank gaat ook uit naar de cliënt van dit onderzoek en de ouders en naar de medewerkers van school van de cliënt. Zonder hun toestemming en medewerking had mijn onderzoek niet tot stand kunnen komen.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Miriam Holzer

Leeuwarden, mei 2021

## *Samenvatting*

Dit onderzoek gaat over cliënt J, een 6-jarige jongen met internaliserende problemen en een inadequate emotieregulatie vanuit een problematische gehechtheid. Er wordt onderzocht in hoeverre het werken met verhalen binnen dramatherapie een resultaat heeft op de probleemgebieden van de cliënt.

Hoofdvraag:

*In hoeverre heeft de interventie 'Werken met verhalen binnen dramatherapie' resultaat op de internaliserende problemen van cliënt J met emotieregulatie-problematiek vanuit een problematische gehechtheid?*

De vraagstelling is onderzocht middels de systemische N=1 methode. De N=1 methode is een casestudy die bestaat uit één cliënt. De respondenten voor dit onderzoek zijn ouders, leerkracht, intern begeleider van school en de dramatherapeut van het kind.

De meetinstrumenten zijn de *Goal Attainment Scaling* (GAS-lijst, ingevuld door ouders, leerkracht en intern begeleider op drie meetmomenten) en de *Vragenlijst executieve functies voor 5-18-jarigen* (BRIEF-oudervragenlijst, ingevuld door de ouders op twee meetmomenten). Hiernaast zijn interviews met topics afgenomen bij de ouders, de leerkracht en intern begeleider en heeft een tussenevaluatiegesprek met het netwerk plaats gevonden. Om het resultaat van de interventie in het medium aan te tonen, is er gebruik gemaakt van een mediumtopiclijst ingevuld door de onderzoeker en is een interview met de dramatherapeut van de cliënt afgenomen.

Uit de resultaten blijkt dat er een verbetering te zien is op de internaliserende problemen van de cliënt. De respondenten rapporteren positieve veranderingen op het gebied van verbale uiting in de vragenlijsten en in de interviews. Deze veranderingen komen ook in het mediumgedrag terug in vorm van meer wederkerigheid in contact met de therapeut en meer gebruik van stem in het samenspel. Op het gebied van emotieregulatie is een vooruitgang op het gebied van emotiebegrip te zien. De cliënt is nu in staat om emoties bij anderen te benoemen en te koppelen aan gebeurtenissen in zijn dagelijks leven.

In de discussie worden een aantal factoren besproken, welke een rol zouden kunnen spelen in de vertraging van het therapieproces zoals de wisseling van leerkracht op school en de corona-pandemie, welke allebei voor minder stabiliteit en veiligheid hebben gezorgd. Ook de duur van de interventieperiode staat ter discussie, omdat het opbouwen van contact en veiligheid in de therapie langer heeft geduurd dan verwacht. Op basis hiervan wordt aanbevolen om een mogelijk vervolgonderzoek gedurende een langere tijdperiode uit te voeren en bij de keuze van meetinstrumenten de focus op het verschil tussen internaliserende en externaliserende problemen met betrekking tot emotieregulatie te leggen.

*Gebruikte zoektermen: emotieregulatie bij kinderen/ emoties/ dramatherapie voor emotieregulatie/ internaliserende problemen/ verhalen/ werken met verhalen in dramatherapie/ problematische gehechtheid*

## Summary

This research explores to what extent working with stories within drama therapy shows results on internalized problems and an inadequate emotion regulation of one client. The client of this research, called client J, is a 6-year-old boy who struggles with emotion regulation and internalizing problems due to a problematic attachment from his earlier childhood.

Research question:

*To what extent does the intervention 'working with stories within drama therapy' show results on the internalizing problems of client J with emotion regulation problems resulting from a problematic attachment?*

The researcher is using the systemic N=1 method to answer the research question. The N=1 method is a case study with the sample size of one. The respondents for this research are the client's parents, teacher, school counselor and the drama therapist.

The measuring instruments for this study are the *Goal Attainment Scaling* (GAS list, completed by parents, teacher and school counselor at three measurement moments) and the *Questionnaire Executive Functions* (BRIEF Parent Questionnaire, completed by the parents at two measurement moments). Furthermore, the researcher conducts interviews with respondents to the lists above in order to gain additional insight on the respondent's experiences with the client.

The researcher is observing the therapy sessions with an observation list and the drama therapist is interviewed on the same topics to demonstrate the effect of the intervention in the medium drama.

The results show an improvement on the internalizing problems of the client. Respondents are reporting positive changes in terms of the verbal expression in the questionnaires and interviews. The observations in the medium drama are reflecting these changes and are visible in the form of more reciprocity in contact with the therapist. The respondents are also reporting progress regarding the client's ability to understand emotions. The client is now able to identify emotions in others and link them to events in his daily life.

In the discussion, numerous factors which could have played a role in delaying the client's process in this research, are being debated. Factors such as a new teacher in school and the covid-19-pandemic might have had negative impacts on the client's life causing more instability and disrupting his normal routines at school and at home. The process of building trust and stability in therapy took longer than expected and suggests that the duration of the research-period might have been too short.

It is recommended to focus more carefully on the differences between externalizing and internalizing emotion-regulation problems when choosing the measurement instruments and to conduct a possible follow-up study over a longer period.

*Keywords: emotionregulation children/ emotions/ dramatherapy for emotionregulation/ internalizing problems/ stories/ working with stories in dramatherapy/ problematic attachement*

# Inhoudsopgave

|                                                                 |           |
|-----------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>1. Inleiding</b>                                             | <b>1</b>  |
| 1.1 Context                                                     | 1         |
| 1.3 Belang en Doelen                                            | 6         |
| 1.4 Probleemstelling                                            | 6         |
| 1.5 Centrale vraagstelling                                      | 7         |
| <b>2. Methode</b>                                               | <b>7</b>  |
| 2.1 Typering onderzoek                                          | 7         |
| 2.2 Deelvraag 1                                                 | 8         |
| 2.3 Deelvraag 2                                                 | 9         |
| 2.4 Deelvraag 3                                                 | 10        |
| 2.5 Interventie                                                 | 12        |
| 2.6 Ethische Verantwoording                                     | 13        |
| <b>3. Resultaten</b>                                            | <b>14</b> |
| 3.1. Resultaten deelvraag 1                                     | 14        |
| 3.2 Resultaten deelvraag 2                                      | 18        |
| 3.3 Resultaten deelvraag 3                                      | 20        |
| <b>4. Conclusie</b>                                             | <b>22</b> |
| <b>5. Discussie</b>                                             | <b>25</b> |
| <b>6. Aanbevelingen</b>                                         | <b>27</b> |
| <br>                                                            |           |
| Bijlage 1) BRIEF-oudervragenlijst blanco                        | 32        |
| Bijlage 2) GAS-Scorelijst blanco                                | 35        |
| Bijlage 3) Medium-topiclijst                                    | 36        |
| Bijlage 4) GAS-Lijsten en BRIEF-oudervragenlijst ingevuld       | 37        |
| Bijlage 5) Uitkomsten van berekeningen – GAS Lijst              | 44        |
| Bijlage 6) Uitkomsten van berekeningen – BRIEF-oudervragenlijst | 45        |
| Bijlage 7) Interview met Moeder                                 | 46        |
| Bijlage 8) Interview met systeemleden school                    | 49        |
| Bijlage 9) Tussenevaluatieverslag                               | 52        |
| Bijlage 10) Observaties van de onderzoeker                      | 55        |
| Bijlage 11) Interview met Dramatherapeut                        | 59        |
| Bijlage 12) Verklaring Geheimhouding                            | 63        |
| Bijlage 13) Toestemmingsverklaring (informed consent)           | 64        |
| Bijlage 14) Praktijkadviesformulier                             | 65        |
| Bijlage 15) HBO kennisbank invulformulier                       | 67        |

# 1. Inleiding

## 1.1 Context

Dit onderzoek is geschreven als afstudeeropdracht in de laatste studiefase (jaar 4) van de opleiding vaktherapie drama op NHL Stenden Hogeschool te Leeuwarden.

Vaktherapie is een behandelvorm waarbij de nadruk ligt op het doen en ervaren in plaats van praten. Psychosociale en psychische problematiek wordt door middel van beeldende-, dans- drama-, muziek-, spel- en psychomotorisch therapie behandeld (GGZ Standaarden, 2020). Dramatherapie is een therapievorm gericht op de expressie en beheersing van emoties, ontwikkelen van reflectievermogen, uitbreiden van rolrepertoire en het uitbreiden van interpersoonlijke en communicatieve vaardigheden. De werkmethode van dramatherapie is het creëren van een fictieve werkelijkheid middels drama- en theaterwerkvormen zoals rollenspel, scenework, projectiespel en werken met verhalen (GGZ Standaarden, 2020).

Dit afstudeeronderzoek betreft een systemisch N=1 onderzoek en is uitgevoerd bij de instelling 'Het Reizende Koffertje', een praktijk voor jeugdhulpverlening in Harlingen.

Het reizende koffertje is een praktijk voor jeugdhulpverlening en vaktherapie, opgezet door Kamille Rijksen in 1998 in Harlingen, Friesland. Voor kinderen wordt er beeldende therapie, psychomotorische therapie (PMT), dramatherapie, EMDR en een aantal verschillende workshops aangeboden. Het team bestaat uit 12 vaktherapeuten met verschillende disciplines.

De doelstellingen voor een cliënt betreffende zijn behandeling zijn afhankelijk van de hulpvraag. De meest voorkomende hulpvragen zijn omgaan met emoties, ego-versterking, sociale vaardigheden, structuurhantering en gedrag. De praktijk werkt systeemgericht in afstemming met ouders, scholen, hulpverleners en het jeugdteam. Dit is een belangrijk onderdeel van de visie van het reizende koffertje. Er vinden regelmatig multidisciplinaire gesprekken met het formele en informele systeem plaats voor een goede afstemming over de therapie. Bij het reizende koffertje worden regelmatig kinderen met vroegkinderlijke trauma's en problematische gehechtheid aangemeld (Het reizende koffertje, z.d.). Doelstelling binnen de therapie is onder ander het ontwikkelen van een adequate emotieregulatie waardoor internaliserende en externaliserende problemen verminderd kunnen worden.

*Viggo, een jongen van 5, speelt buiten. Hij is aan het rennen en valt – hij schaaft zijn knie. Viggo begint te huilen en rent naar binnen naar zijn moeder toe. Moeder ziet wat er is gebeurd en zet haar laptop aan de kant. Viggo krijgt een knuffel en een pleister met auto's op zijn knie.*

*De moeder heeft het signaal van Viggo (huilen) goed opgevangen en reageert sensitief en adequaat. Ouders, die in staat zijn om signalen van hun kinderen goed op te vangen en gericht zijn op de behoeftes van een kind, leggen de grondslag voor een veilige gehechtheid.*

Gehechtheid is de duurzame en affectieve (emotionele) band tussen kind en verzorger. De gehechtheidsrelatie ontstaat door middel van interacties in het eerste levensjaar van het kind (Bowlby, in Richtlijn Jeugdhulp, 2020). Kinderen met een veilige hechting ervaren

emotionele veiligheid van hun ouders, zoals beschreven in het verhaaltje over Viggo en leren hierdoor hun emoties te reguleren (Mikulincer & Shaver, in Richtlijn Jeugdhulp, 2020). Dit wordt ook emotiesocialisatie genoemd (Southam-Gerow, 2014).

Bij kinderen met een veilige hechting bestaat een balans tussen exploreren (verkennen van de omgeving), en nabijheid en veiligheid ervaren van hun ouders. De ouders of opvoeder zijn een veilige basis voor het kind, een soort veilige haven waar het kind terecht komt bij spanning of angst. Bij een kind met een problematische hechting mist deze basis. Als gevolg is het exploreren van de buitenwereld en het adequaat tonen van emoties een ingewikkelde taak voor het kind. Het vertrouwen in zichzelf en de wereld is bij een onveilig gehecht kind nauwelijks aanwezig (Richtlijn Jeugdhulp, 2020).

Kinderen met hechtingsproblemen hebben vaak weinig inzicht in hun eigen binnenwereld en hun emoties. Zij lopen vast in hun sociaal-emotionele ontwikkeling (Thoomes-Vreugdenhil, 2012). Hiernaast laat onderzoek van het Nederlands Jeugdinstituut (2018) zien, dat hechting een grote rol speelt in het ontwikkelen van niet alleen maar emotionele, maar ook taal- en cognitieve vaardigheden van een kind.

Vaak zijn kinderen met een problematische gehechtheid geconfronteerd met gevoelens van onveiligheid, hulpeloosheid en een verminderd vermogen om vertrouwen op te bouwen. Dit kan leiden tot een stagnatie in de psychische ontwikkeling en leidt tot inadequate emotieregulatie (Wijsman, 2010). Een inadequate emotieregulatie houdt in dat het kind moeite heeft met het adequaat tonen en kunnen omgaan met emoties (Feldman, 2016). Het uiten van emoties speelt een belangrijke rol in de emotieregulatie (Southam-Gerow, 2014).

Als een kind niet in staat is om zijn emoties op een goede manier te uiten, kan de consequentie een overmatige intensivering of sterke afzwakking van gevoelens zijn (Leahy, Tirsch & Napolitano, 2012). Dit uit zich als zogenoemde internaliserend of externaliserend probleemgedrag. Internaliserende problematiek kenmerkt zich door emotionele instabiliteit en verstoord affect (bijvoorbeeld bij angst- en stemmingsstoornissen) en teruggetrokken en geremd gedrag (Muler, in van Berlo, Cima, Tonnaer, Klimstra, Baanders & Verwaaijen, 2018).

De problemen zijn dus naar binnen gericht en zijn vooral storend voor de persoon zelf (Mervielde, de Clerq, de Fruyt & van Leeuwen, in van Berlo et al., 2018). Externaliserend probleemgedrag is naar buiten gericht en uit zich door agressief, antisociaal en impulsief gedrag. Dit gedrag wordt vooral van de omgeving als storend ervaren (van Berlo et al., 2018). Voor een adequate emotieregulatie is het noodzakelijk om de eigen emoties te begrijpen (emotiebegrip) en vervolgens op een passende manier te uiten (emotionele expressie) (Southam-Gerow, 2014).

Emotieregulatie is een onderdeel van de executieve functies (hogere denkprocessen) van een kind. De executieve functies omvatten niet alleen maar zelf- en emotieregulatie, maar ook denkprocessen zoals plannen en organiseren, flexibiliteit, werkgeheugen, inhibitie (het vermogen om impulsen te onderdrukken) en gedragsevaluatie (gedrag aanpassen aan de omgeving, bewustwording van het effect van het eigen gedrag op de omgeving) (Smidts, 2017).

Het leren begrijpen en uiten van emoties op een creatieve en speelse manier is een onderdeel van dramatherapie, één van de aangeboden therapievormen bij het reizende koffertje. Omdat het voor kinderen met internaliserend gedrag vaak lastig is om zich verbaal te uiten, geeft dramatherapie een nieuwe ingang om door middel van spel en projectie een uitingsmogelijkheid te bieden.

Door het werken met verhalen, een werkvorm welke goed bij kinderen aansluit, krijgen de cliënten een structuur, waarin zij ervaringen uit het heden en verleden kunnen verwerken

in de veiligheid van de fantasie. Middels Metaforen in een Verhaal kunnen emoties worden opgewekt bij de cliënt en er ontstaat een verbinding tussen het verhaal en de persoon. Metaforen zijn overdrachtelijke of figuurlijke uitdrukkingen, waarbij persoonlijke behoeften en verlangens altijd een essentiële betekenis hebben. Verhalen in de therapie zijn representaties van de cliënt en zijn ervaringen en weerspiegelen hiernaast de sociale interacties en belevingen. De cliënt kan zelf kiezen welke onderwerpen aan bod komen tijdens de therapie (Finck, Arissen, Kraus, Moor, Ringersma, Proost, Roloff, Terpstra, Welhuis, Bloemenkamp, Uhlig & Jansen, 2013).

### *Emotieregulatie*

Het adequaat omgaan en het kunnen uiten van emoties wordt emotieregulatie of emotionele zelfregulatie genoemd. Vanaf de leeftijd van ongeveer 2 jaar leren kinderen over hun emoties te praten en ontwikkelen zij hun eigen strategieën om de emoties te reguleren. Met toenemende leeftijd wordt de vaardigheid om ook met negatieve emoties om te gaan steeds beter (Feldman, 2016). Volgens Southam-Gerow (2014) zijn voor een goede emotieregulatie een aantal vaardigheden nodig: preventievaardigheden (zoals goede voeding en slaap), kennis en beheersing (het begrijpen en beheersen van emoties), expressievaardigheden (uiten van emoties) en cognitie- en emotie-specifieke vaardigheden (samenhang herkennen tussen gedachten-gedrag-gevoel).

### *Emoties*

"Emoties zijn affectieve aspecten van de menselijke ervaring en betreffen een complexe interactie tussen biologische, psychische en omgevingsinvloeden." (Southam-Gerow, 2014). Bij de beleving van een emotie komen interpretatie, zintuiglijke waarneming, intentionaliteit, gevoel, motorisch gedrag en meestal nog interpersoonlijke componenten allemaal samen. Dit zijn de verschillende dimensies van een emotie (Leahy et al., 2012).

### *Problematische gehechtheid*

Het begrip problematische gehechtheid omvat zowel hechtingsproblemen als hechtingsstoornissen volgens de Richtlijn Jeugdhulp over problematische gehechtheid (2020). De term problematische gehechtheid geeft aan, dat de wijze van gehechtheid is verstoord (Thoomes-vreugdenhil, 2012).

De cliënt van dit onderzoek, genoemd J, is een jongen van 6 jaar. J is in zijn eerste levensjaren opgegroeid met een drugsverslaafde moeder, die niet in staat was om goed voor haar kinderen zorgen. De vader van J is onbekend.

J is bij het reizende koffertje aangemeld om zijn uitingsmogelijkheden te vergroten door middel van een betere regulatie van zijn emoties. Hiernaast zal hij leren om vorm te geven aan ingrijpende ervaringen uit het verleden zodat een verwerking op gang kan komen. J heeft op jonge leeftijd geen goede hechtingsrelatie kunnen ontwikkelen en loopt achter in zijn sociaal-emotionele ontwikkeling. Mogelijke traumatische ervaringen spelen ook een rol in zijn problematiek maar deze zijn niet bekend uit de intake.

Inmiddels woont J samen met zijn zusje bij een ex-partner van de moeder. De ex-partner en zijn vriendin hebben gezag over de kinderen en worden in dit onderzoek 'ouders' genoemd. J heeft geen contact meer met zijn biologische moeder.

Door de onveilige omstandigheden in zijn vroege leven, heeft J niet geleerd om emoties op een adequate manier te uiten. De ouders benoemen tijdens de intake dat J weinig emoties laat zien. Dit is een teken dat zijn emotionele expressie verstoord is geraakt. Deze verstoring uit zich in internaliserend gedrag, vooral op school. Het internaliserend gedrag van J is: niet praten op school en bij de opvang en het tonen van teruggetrokken en

afstandelijk gedrag. School ervaart dit als een belemmering in zijn ontwikkeling en opvoeders maken zich zorgen over zijn emotioneel welzijn.

Zonder een goede hechtingsband ontwikkelen kinderen wantrouwen in de wereld en moeten ze een eigen weg vinden voor het creëren van veiligheid. J heeft zijn eigen 'schildje' ter bescherming in vorm van de internalisering van zijn emoties ontwikkeld. De vroegkinderlijke ervaringen van J zijn niet meer omkeerbaar, maar er zijn wel behandelmogelijkheden voor een problematische gehechtheid en verstoorde emotieregulatie (Het Nederlands jeugdinstituut, 2020).

Het herstel van een problematische gehechtheidsrelatie is mogelijk door middel van continue zorg en sensitiviteit van de opvoeder (Richtlijnen Jeugdhulp, 2020).

Het Nederlands jeugdinstituut (2020) maakt verschil tussen preventieve interventies en behandelingen van hechtingsproblemen. Preventieve interventies richten zich vooral op het bevorderen van een veilige hechting tussen opvoeders en kind. De interventies voor het behandelen richten zich op opvoedingsvaardigheden van de opvoeders, interactie tussen kind en opvoeder en behandeling van het kind zelf (Het Nederlands jeugdinstituut, 2020).

Op het gebied van emotieregulatie zijn er vrij weinig programma's voor kinderen ontwikkeld. Er is een trainingsprogramma in emotieregulatie voor kinderen en adolescenten ontwikkeld door Caroline Breat (Hardemann, 2018). Door middel van een vijf stappen programma, krijgen de kinderen en jongeren meer inzicht in hun emoties en leren deze te accepteren. Het programma is vooral gericht op het ontwikkelen van adaptieve strategieën voor het omgaan met emoties. Southam-Gerow (2014) heeft aan de hand van zijn eigen praktijkervaring een gids voor professionals ontwikkeld met interventies gericht op de emotieregulatie van kinderen en jongeren. Hiernaast bestaat er de Vaardigheidstraining Emotie Regulatie Stoornis (VERS) voor de doelgroep volwassenen met borderline stoornis (Freije, Dietz & Appelo, 2002).

De behandelingen voor een betere emotieregulatie voor kinderen zijn vooral cognitief van aard en vinden door middel van gespreksvoering en oefeningen plaats. Voor jonge kinderen is het vaak makkelijker om zichzelf door middel van spel en projectie te uiten in plaats van verbaal. Nog meer als er sprake is van internaliserende problematiek zoals bij cliënt J van dit onderzoek.

Door een behandeling met vaktherapie krijgt hij de mogelijkheid om via het medium (in dit geval drama) zijn binnenwereld en emoties op een creatieve manier te exploreren. Vaktherapie wordt o.a. geadviseerd bij problemen op het gebied van emotieregulatie en contact met het eigen gevoelsleven en zelfbeeld (GGZ Standaarden, 2020).

Het kennisnetwerk Affectregulerende Vaktherapie (van der Ende, Nieuwenhuis, van der Vlucht, Patijn, Smelt & Tel-Vos, 2016) heeft een module+ ontwikkeld voor kinderen met een problematische gehechtheid. ArVT (affectregulerende vaktherapie) richt zich op het verminderen van probleemgedrag bij kinderen met hechtingsproblemen en het bevorderen van affect regulatie vaardigheden. Affecten zijn gevoelens, behoeften en fysieke sensaties. De behandeling bevordert de regulatie van spanning, aandacht en affect in drie fasen met behulp van vaktherapeutische materialen en interactieve regulatie tussen kind en therapeut (Van der Ende et al., 2016).

De FVB (Federatie Vaktherapeutische Beroepen, 2020) benoemt het belang van de therapeutische relatie en vertrouwen bij cliënten met een problematische gehechtheid. Jonge kinderen kunnen emoties ervaren en leren begrijpen door middel van beeldingsmaterialen. De emoties worden uitgespeeld en geprojecteerd in een beeldtaal welke ook voor jonge kinderen begrijpelijk is (FVB, 2020).

Zoals onder probleemanalyse beschreven, kan uit een problematische gehechtheid een verstoring in de emotieregulatie optreden. Expressie en beheersing van emoties zijn een onderdeel van de indicaties voor dramatherapie volgens Gorry Cleven (2004). Dramatherapie wordt o.a. ingezet om emoties leren ervaren en uitdrukken en in contact te komen met het gevoelsleven (Cleven, 2004).

Smeijsters (et al., 2012) heeft een onderzoek gedaan naar het effect van dramatherapie bij de doelgroep jongeren in de justitiële jeugdinrichtingen en gesloten jeugdzorg op de kerngebieden zelfbeeld, emotie, interactie en cognitie. Uit het onderzoek blijkt dat de data de meeste betrekking heeft op de kerngebieden emoties en dramatherapie, welke een groot aantal methoden voor de verschillende aspecten van dit kerngebied bespeelt.

Binnen dramatherapie wordt bij het behandelen van kinderen met de methode 'verhalen' gewerkt. Dit wordt ook narratief werken genoemd (Finck et al., 2013). Door het werken met verhalen leren kinderen de wereld om zich heen te begrijpen en ontwikkelen ze inlevings- en empathievermogen. Bovendien bevorderen verhalen het vermogen tot mentaliseren (Giesen, 2018). Mentaliseren is de vaardigheid om een emotionele weet te hebben van het eigen en andermans gedrag en speelt een grote rol in het reguleren van emoties. Mensen met een problematische gehechtheid hebben moeite met het proces van mentaliseren (Bartiméus, 2020).

Binnen dramatherapie wordt vaak met de methode storytelling gewerkt. Deze methode maakt gebruik van bestaande of zelfgemaakte verhalen en wordt toegepast bij cliënten met problemen op het gebied van emoties (Gersie, in Smeijsters, Welten, Kil, Willemars & Dijkema, 2012). Bij de Methode "Verhalentherapie" van Thea Giesen (2008) worden verhalen gebruikt om op een diepere laag aan de bewuste en onbewuste emoties van kinderen met een traumatisch verleden te werken. Door middel van verhalen kunnen de cliënten emoties zoals woede en verdriet ervaren en verwerken, maar ook positieve emoties zoals blijheid kunnen een plek krijgen door bijvoorbeeld een positief eind voor een verhaal te schrijven. Via projectie- of rollenspel kunnen de verhalen verder worden uitgewerkt en krijgen een versterking wanneer het verhaal in expressie wordt gebracht.

### 1.3 Belang en Doelen

Dit onderzoek heeft als doel om inzicht te verkrijgen in hoeverre dramatherapie (werken met verhalen) een bijdrage kan leveren aan het verminderen van de internaliserende problemen bij een kind (cliënt J) met een problematische gehechtheid door een betere emotieregulatie te bewerkstelligen. Hiernaast wordt door dit onderzoek meer aandacht gericht op het vakgebied dramatherapie, specifiek de interventie 'verhalen' als hulpmiddel voor het beter begrijpen en het leren uiten van emoties.

Het leren begrijpen en omgaan met emoties en de juiste communicatie naar buiten zijn belangrijk voor de ontwikkeling van de cliënt. Door het ontwikkelen van een betere emotieregulatie kan het kind weer in verbinding komen met zijn eigen gevoelens en zijn binnenwereld en zichzelf beter naar ouders, leerkrachten en leeftijdsgenoten uiten. Door middel van dramatherapie en de interventie werken met verhalen zal de cliënt het inzicht in zijn emoties en zijn uitingsmogelijkheden vergroten, waardoor er een verbetering op het internaliserend probleemgedrag en de emotieregulatie plaats vindt.

Bij de instelling het reizende koffertje worden regelmatig kinderen met problematiek op het gebied van emotieregulatie en problematische gehechtheid aangemeld. Naar aanleiding van de resultaten van dit onderzoek kunnen de dramatherapeuten leren en hun positie binnen de instelling verstevigen.

Verhalen zijn geen gebruikelijke werkvorm voor emotieregulatie-problematiek en er is vrij weinig onderzoek op dit gebied te vinden. Dit onderzoek richt zich dus op een minder gebruikelijk gebied van dramatherapie. Hoe meer interventies vanuit dramatherapie worden onderzocht, hoe meer dramatherapie binnen en buiten vaktherapie zich kan positioneren en profileren. Voor het werkveld vaktherapie is het belangrijk om de maatschappelijke positie te behouden en/of verstevigen. De FVB stimuleert het onderzoeken van vaktherapeutische interventies met oogmerk op financiers, welke steeds kritischer zijn en effect van het vak willen zien (FVB, 2021). Dit onderzoek zal een bijdrage leveren aan de kwaliteit van wetenschappelijke onderbouwing van vaktherapeutische interventies.

### 1.4 Probleemstelling

Kinderen met een problematische gehechtheid hebben vaak problemen met het reguleren en adequaat tonen van emoties. Zij hebben weinig vertrouwen en inzicht in de eigen binnenwereld en missen de vertrouwde basis van een gezond gehechte relatie met hun opvoeders. Wanneer kinderen hun emoties helemaal niet of alleen op een problematische manier kunnen uiten, hebben zij problemen in het dagelijkse functioneren. Dit uit zich o.a. in internaliserende en/of externaliserende problemen (Leahy et al., 2012).

Bij de cliënt van dit onderzoek is er sprake van een problematische gehechtheid samenhangend met de drugsverslaving van zijn moeder en de afwezigheid van vader. Dit heeft geleid tot een verstoring in de emotieregulatie van de cliënt. De verstoring uit zich door een internaliserend probleemgedrag, namelijk geen emoties laten zien en problemen met verbale uiting op school en op de opvang. Dramatherapie richt zich op het versterken van de expressie en vormgeving van emoties en is daarom de gekozen behandelvorm voor deze cliënt. Het werken met verhalen is een interventie, welke bij kinderen aansluit en middels metaforen de communicatie vereenvoudigt. De cliënt krijgt ruimte om zelf te kiezen welke onderwerpen relevant zijn en kan in het spel emoties bij zichzelf en de personages in het verhaal leren kennen. Dit leidt tot de volgende vraagstelling van dit onderzoek:

## 1.5 Centrale vraagstelling

Een onderzoek naar het resultaat van werken met verhalen binnen dramatherapie gericht op de internaliserende problemen en inadequate emotieregulatie van een kind met problematische gehechtheid middels een systemische N=1 benadering.

Hoofdvraag:

*In hoeverre heeft de interventie Werken met verhalen binnen dramatherapie resultaat op de internaliserende problemen van cliënt J met emotieregulatie-problematiek vanuit een problematische gehechtheid?*

Deelvragen:

In welke mate is er een resultaat waarneembaar van het werken met verhalen op de internaliserende problemen en emotieregulatie van cliënt J?

Hoe worden de resultaten van de interventie 'verhalen' door de respondenten ervaren?

Op welke manier worden veranderingen in de emotieregulatie en de internaliserende problemen van de cliënt in het medium zichtbaar?

## 2. Methode

### 2.1 Typering onderzoek

Voor het uitvoeren van dit onderzoek is er combinatie van een kwalitatieve en kwantitatieve methode gebruikt, een zogenaamde Mixed Method Research. De combinatie uit rijke, contextuele informatie (kwalitatief) met gestructureerde informatie (kwantitatief) voert tot een beter begrip van het onderzoeksonderwerp (Butler, 2015).

De onderzoeker maakt gebruik van de systemische N=1 methode (Casestudy). De cliënt en zijn netwerk worden betrokken bij deze onderzoeksmethode. Een netwerk bestaat uit twee delen. Het informeel netwerk zijn mensen uit het dagelijkse contact van de cliënt (bijv. ouders, vrienden, leerkrachten etc.). Het formele netwerk zijn professionals, die bij de behandeling betrokken zijn. De systemische N=1 methode bepaalt de resultaten van de gekozen interventie voor een specifieke cliënt. Dit gebeurt door middel van een aantal stappen.

Ten eerste wordt de hulpvraag geformuleerd. Op basis van deze hulpvraag vindt een analyse van het sociale netwerk plaats. Vervolgens wordt een interventie gekozen. In dit onderzoek is de interventie "werken met verhalen binnen dramatherapie". In een vierde stap worden de meetinstrumenten bepaald (meetinstrumenten per deelvraag). De netwerkleden scoren de mate van verandering aan de hand van het onderzoeksinstrument. De uitkomsten geven informatie in hoeverre de interventie resultaat heeft gehad op het probleemgedrag van de cliënt (Sprenen et al., 2015).

Om tot een antwoord te komen is de hoofdvraag verdeelt in drie deelvragen. In het volgende hoofdstuk wordt uitgelegd op welke manier de deelvragen worden beantwoord en hoe de analyse van de gegevens plaats gaat vinden.

## 2.2 Deelvraag 1

### **In welke mate is er resultaat waarneembaar van het werken met verhalen op de internaliserende problemen en emotieregulatie van cliënt J?**

#### **GAS-Scorelijst**

De Goal Attainment Scaling (GAS) is een meetinstrument voor de evaluatie van specifieke doelen van een cliënt. De doelen binnen dit onderzoek zijn gericht op de internaliserende problemen van cliënt J door het bewerken van de emotieregulatie. De GAS-lijst wordt gebruikt om behandeldoelen op te stellen en na een bepaalde tijd te evalueren. Deze methode geeft indicatie tot de effectiviteit van de behandeling. Er worden minimaal 5 items geformuleerd, afhankelijk van de behandeldoelen van de cliënt (Bergop, 2016).

In dit onderzoek wordt de GAS-lijst gebruikt om de veranderingen op het gebied van de intern. problemen bij een cliënt met emotieregulatie-problematiek vanuit problematische hechting te meten. Zoals in de inleiding beschreven, bestaat een gezonde emotieregulatie uit een aantal onderdelen. Op welk onderdeel een cliënt vast loopt en of zich de problemen door intern. probleemgedrag uiten, verschilt per cliënt. Daarom worden de intern. problemen eerst geoperationaliseerd aan de hand van de toepasselijke items uit de GAS-Scorelijst. Deze items van de GAS-lijst zijn: reageert op vragen, stelt vragen vanuit zichzelf, neemt initiatief in gesprekken, kan zijn gevoelens benoemen en kan gevoelens verbaal en non-verbaal uiten.

In bijlage 2 is een blanco versie van de GAS-Scorelijst opgenomen.

#### **Gebruik en Scoring**

Voor de GAS-Scorelijst worden zes doelen (items) geformuleerd. Per doel kan een score worden gegeven op de 10-punts schaal (1 laagste score en 10 hoogste score).

De respondenten voor de lijst zijn de ouders en de leerkracht van cliënt J.

#### **BRIEF-oudervragenlijst**

De BRIEF-vragenlijst meet de executieve functies van kinderen en jongeren tussen 5-18 jaar. Executieve functies zijn cognitieve processen voor een doelgericht, efficiënt en sociaal aangepast gedrag. Voor dit onderzoek wordt de oudervragenlijst gebruikt. De BRIEF-lijst richt zich op de executieve gebieden inhibitie, flexibiliteit, emotieregulatie, gedragsevaluatie, werkgeheugen, plannen en organiseren, ordelijkheid en netheid en taken afmaken. De BRIEF-lijst wordt geadviseerd bij psychologische, psychiatrische of neurologische aandoeningen zoals een leerstoornis, ADHD, ASS (autismespectrumstoornis) (Bergop, 2016).

De BRIEF-lijst wordt volledig ingevuld om een beeld te geven van de executieve functies van de cliënt J. Hierbij is speciale aandacht voor de emotieregulatie-items. De BRIEF-oudervragenlijst blanco is in bijlage 1 te vinden. De vragen met V gekenmerkt zijn de vragen die betrekking hebben op de emotieregulatie binnen de BRIEF-oudervragenlijst.

De lijst bestaat uit 68 uitspraken over het gedrag van het kind op de bovengenoemde gebieden. Per item wordt een antwoord gegeven op het voorkomen van dit gedrag in de afgelopen zes maanden.

N als het gedrag NOOIT voorkwam.

S als het gedrag SOMS voorkwam.

V als het gedrag VAAK voorkwam.

In het kader van dit onderzoek wordt de BRIEF volledig ingevuld door de respondenten met een voor- en nameting. De Respondenten zijn de ouders van de cliënt.

**Dataverzameling**

De GAS-Scorelijst wordt aan het begin van de behandeling geformuleerd en voor het eerst ingevuld (nulmeting). Er vindt een tussenmeting na 6 sessies plaats en een eindmeting na afloop van de behandeling (na 10 sessies).

De BRIEF-oudervragenlijst wordt twee keer afgenomen: één keer voor de eerste interventie plaats vindt en één keer na afloop van de laatste interventie. De afname van de lijsten vindt in een lokaal op de onderzoeksinstelling plaats.

**Data-analyse**

De analyse van de data wordt gedaan door middel van de N=1 tool. De verzamelde data worden in een excel-bestand gezet, waarbij elke vragenlijst in een aparte rij wordt opgenomen. Met behulp van de N=1 tool wordt de data geanalyseerd en door middel van grafieken weer gegeven (NHL Stenden Hogeschool, 2017).

**Verantwoording keuzes**

Vragenlijsten worden toegepast om beschrijvende, kwantitatieve onderzoeksvragen te beantwoorden. Een beperking van dit meetinstrument is de missende context en de verdieping in het onderwerp. Hiervoor wordt de tweede deelvraag gebruikt met een kwalitatieve benadering, om verdieping te krijgen (Verhoeven, 2016).

Door middel van de BRIEF-lijst kunnen de executieve functies van de cliënt in kaart worden gebracht. De BRIEF wordt volledig ingevuld om ook mogelijke veranderingen op andere gebieden, zoals inhibitie, flexibiliteit etc. mee te kunnen nemen in de analyse en conclusie van dit onderzoek.

Omdat het onderdeel 'emotieregulatie' van de BRIEF-lijst een algemeen beeld van de internaliserende problematiek in kaart brengt, is ervoor gekozen om eveneens een gepersonaliseerde GAS-Scorelijst te gebruiken. De items van de GAS-lijst geven een beeld van de specifieke problematiek van de cliënt en maken veranderingen op de internaliserend problemen meetbaar door middel van behandeldoelen gericht op de cliënt.

## 2.3 Deelvraag 2

**Hoe worden de resultaten van de interventie "Werken met verhalen" door de netwerkleden ervaren?****Half-gestructureerd interview**

Om een antwoord te kunnen geven op de tweede deelvraag wordt er gebruikt gemaakt van een kwalitatieve dataverzamelingsmethode. Het half gestructureerde interview bevat een vragen- en topiclijst en geeft verdieping op de gemeten gebieden van deelvraag 1 (Verhoeven, 2016). De vragen zijn gebaseerd op veranderingen in de items van de GAS-Scorelijst t.a.v. de intern. Problemen van de cliënt. Een volledige topiclijst voor het interview wordt gemaakt aan de hand van de resultaten van deelvraag één. De uitspraken uit de lijsten worden naar topics vertaald met als overkoepelende vraag: wat is uw beleving van de resultaten?

| Interviewtopics                         |
|-----------------------------------------|
| Reageren op en stellen van vragen       |
| Initiatief nemen voor een gesprek       |
| Gevoelens benoemen                      |
| Gevoelens non-verbaal uiten             |
| Emoties tonen                           |
| Verbaal aangeven wat hij van iets vindt |

*Figuur 1: Interviewtopics*

### **Dataverzameling**

De interviews worden aan het eind van de behandeling met een opnameapparatuur afgenomen. De respondenten zijn de ouders, leerkracht en intern begeleider. Het afnemen van het interview vindt plaats in een lokaal op de onderzoeksinstelling en wordt afgenomen door de onderzoeker.

### **Data-analyse**

De analyse van de tweede deelvraag wordt kwalitatief middels de deductieve inhoudsanalyse gedaan. Een deductieve inhoudsanalyse wordt uitgevoerd door middel van categorieën, welke voor de dataverzameling al zijn vastgesteld (Tubbing, 2017). Het interview wordt getranscribeerd en de tekst wordt gecodeerd aan de hand van de topics van het interview.

### **Verantwoording keuzes**

De kwalitatieve benadering van de tweede deelvraag zal door middel van een half-gestructureerd interview de inbreng van de respondent vergroten. De geïnterviewden zullen ruimte krijgen om hun eigen belevingen weer te kunnen geven. Respondenten kunnen veranderingen op de GAS-lijst toelichten en specifiek uitleggen om een beter beeld van het gedrag van de cliënt weer te geven.

## **2.4 Deelvraag 3**

### **Op welke manier worden veranderingen in de emotieregulatie en internaliserende problemen van de cliënt in het medium zichtbaar?**

#### **Methode**

De data worden door middel van observatie en interview verzameld. De onderzoeker is aanwezig tijdens elke sessie en observeert het gedrag van de cliënt in het medium gericht op de mediumtopiclijst (Bijlage 3). De onderzoeker beschrijft kort haar observaties per topic. De observaties zijn gericht op de wijze waarop de internaliserende problemen van cliënt J zich in het medium uiten. Naast de observatie neemt de onderzoeker een interview met de behandelend dramatherapeut af.

#### **Mediumtopiclijst**

Voor het beantwoorden van de derde deelvraag wordt als operationalisatie van het te meten mediumgedrag een mediumtopiclijst gemaakt. Door middel van het analoge procesmodel van Smeijsters (2008) wordt de algemene problematiek van de cliënt vertaald

naar mediumgedrag (volledige tabel in bijlage 10). De mediumtopics worden bepaald naar aanleiding van de vraag: Hoe worden de items van de GAS-lijst in het medium zichtbaar? De items uit de GAS-lijst van deelvraag 1 worden besproken met de dramatherapeut en samen met de onderzoeker naar items in het medium vertaalt, welke uiteindelijk de mediumtopiclijst vormen.

Hiernaast zal een interview met de dramatherapeut afgenomen worden. Het interview is een half-gestructureerd interview a.d.h.v. de mediumtopics. Per topic wordt gevraagd welke verandering in het mediumgedrag waar te nemen was.

| Mediumtopics                                                |
|-------------------------------------------------------------|
| -uiting verbaal tijdens het maken/uitspelen van een verhaal |
| -uiting non-verbaal en lichaamstaal                         |
| -Initiatief nemen in het maken van een verhaal              |
| -thematiek in het verhaal                                   |
| -personages in het verhaal (materiaalgebruik)               |
| -samenwerking in het maken van een verhaal                  |
| -emoties geuit in het verhaal                               |

*Figuur 2: mediumtopics*

Onder de topic 'emoties geuit in het verhaal' wordt vooral gekeken naar de emoties boosheid en verdriet en de uiting van deze emoties. Dit zijn emoties, welke de cliënt in het dagelijks leven zelden laat zien. Het topic 'personages in het verhaal' heeft ook betrekking tot het materiaalgebruik binnen dramatherapie, namelijk handpoppen en knuffels. Dit wordt verder uitgelegd in hoofdstuk 2.5 Interventie.

## Participanten

Als respondenten zijn de onderzoeker (observatie) en de therapeut (interview).

## Dataverzameling

Mediumtopiclijst: Per sessie maakt de onderzoeker aantekeningen over de sessie gericht op de mediumtopics om de waarnemingen per topic weer te geven.

Interview: Het interview wordt eenmalig na afloop van de behandeling afgenomen. De afname van het interview vindt plaats op de onderzoeksinstelling en wordt opgenomen.

## Data-analyse.

De analyse van de Mediumtopiclijsten (10 keer ingevuld) wordt door middel van de deductieve inhoudsanalyse gedaan. De Mediumtopiclijsten worden samengevat tot één lijst, waarbij de observaties van elke sessie worden beschreven per topic en vervolgens wordt samengevat (Bijlage 10). Het interview wordt getranscribeerd en gecodeerd aan de hand van de topics (Bijlage 11).

De uitkomsten van het interview en de observaties uit de GAS-lijst medium worden met elkaar vergeleken en getoond in een tabel. Mogelijke divergenties worden meegenomen in de discussie.

## Verantwoording keuzes

Voor de derde deelvraag worden een kwalitatieve dataverzamelmethode gebruikt, een observatie en interview. Om subjectiviteit te voorkomen is ervoor gekozen om zowel de onderzoeker als ook de dramatherapeut als respondent te gebruiken. Bovendien is het van voordeel om zowel een participerend (dramatherapeut) als een niet-participerend

observator (onderzoeker) te hebben. Door het gebruiken van een Mediumtopiclijst worden van tevoren doelen bepaald om vooruitgang en veranderingen in het spel op te merken. De Mediumtopiclijst brengt het proces van de cliënt op papier en geeft inzicht in de ontwikkeling van de cliënt in het medium. Bovendien kunnen parallelprocessen van de emotieregulatie in het medium en in het dagelijks leven van de cliënt (deelvraag 1 en 2) inzichtelijk worden gemaakt. Door middel van het analoge procesmodel van Smeijsters (2008) wordt een brug geslagen tussen de kenmerken van het probleemgedrag naar de mediumtaal. De topics met betrekking tot inhoud van de verhalen (thematiek, personages in het verhaal) geven een belangrijk beeld weer over de processen van de cliënt en de problemen, welke een rol spelen in zijn dagelijks leven. Deze topics leveren een bijdrage aan het verkrijgen van een volledig beeld van de cliënt en het therapieproces.

## 2.5 Interventie

In dit onderzoek bestaat de behandeling uit 10 sessies, waarbij gebruik wordt gemaakt van de interventie 'Werken met verhalen in de dramatherapie' (Ihlsen, 2016). De therapiesessies vinden plaats bij de onderzoeksinstelling het reizende koffertje in het dramalokaal en worden uitgevoerd door een dramatherapeut van de onderzoeksinstelling.

Uit het dossier van de cliënt is bekend dat hij moeite heeft met verbale uiting. Daarom wordt in de therapie gebruik gemaakt van projectiemateriaal zoals knuffels en handpoppen, welke de cliënt zelf mag kiezen. Projectiemateriaal in dramatherapie bevordert de veiligheid en is geschikt voor het ontwikkelen van communicatieve vaardigheden (Carter en Mason, in de Gruijter, 2013). Via het projectiemateriaal wordt vervolgens aan het maken en uitspelen van verhalen gewerkt. Het gebruiken van projectiemateriaal legt een verbinding tussen dramatherapie en verhalen door het 'doen als of' (Smeijsters, 2014). In plaats van cognitief werken komt de cliënt in actie en kan zijn fantasie vormgeven met handpoppen en knuffels. Dit heeft een versterkende functie voor het verhaal (Giesen, 2008).

### *Fase 1 - Beginfase*

In de eerste Fase van de behandeling zijn de doelen **plezierbeleving en een goed contact leggen** tussen cliënt en therapeut. Volgens Emunah (1994) is het belangrijk om in de eerste fase in dramatherapie (dramatic play) een speelse, veilige omgeving te creëren voor een goed verloop van de therapie. Werkvormen zoals Storytelling, improvisatie en dramatisch spel sluiten aan bij deze fase. De emotieregulatie-vaardigheden van de cliënt worden in kaart gebracht. Hierbij horen ook emotiebegrip en vaardigheden tot emotionele expressie van de cliënt. In hoeverre kan de cliënt emoties vormgeven, welke emoties staan centraal in een verhaal van hem etc.

### **Voorbeeld Inhoud sessie 2:**

- Kennismaking met knuffels
- Keuze van rollen, wie speelt welke knuffel
- Verhaal maken:
  - Waar begint het verhaal?
  - Wie is de hoofdpersoon?
  - Wat gebeurt er in het Verhaal?
  - Hoe eindigt het Verhaal?
- Uitspelen van het Verhaal
- Nabespreking

### *Fase 2 - middenfase*

Door middel van rollenspel in een verhaalsetting worden vaardigheden, welke nodig zijn voor een gezonde emotieregulatie, onderzocht en interventies gericht op de emotionele expressie in het medium gedaan. In de tweede fase van Emuah (1994), namelijk Scenework, worden scenes ontwikkeld met bijbehorende personages. De doelen van deze fase zijn **het ontdekken van nieuwe kanten** van zichzelf en **gewenste kwaliteiten eigen maken** middels verschillende rollen.

### *Fase 3 – eindfase*

In de laatste fase staat de integratie van de eerdere fasen centraal. Nieuwe inzichten, gedragspatronen en vaardigheden op het gebied van emotieregulatie worden geëvalueerd. Deze fase komt overeen met fase 5 van Emunah (1994), dramatic ritual genoemd. Het doel van deze fase is voornamelijk het **overgaan naar zelfstandig functioneren** in de buitenwereld en **afscheid nemen** van elkaar.

De therapeutische relatie wordt gezien als een vertrouwensrelatie, die werkt als veilige basis in het contact. De therapeutische houding heeft als doel om de behoefte aan veiligheid voorop te stellen. Veiligheid is noodzakelijk voor het werken met emoties bij een kind met een problematische gehechtheid. De kenmerken voor de therapeutische houding bij deze problematiek zijn empathie, respect, echtheid en onvoorwaardelijke acceptatie (Thoomes-vreugdenhil, 2012). Pas wanneer de veiligheid en de vertrouwdheid in het contact tussen therapeut en cliënt voldoende zijn, kan aan de emotieregulatie-problematiek gewerkt worden.

## 2.6 Ethische Verantwoording

Voor de start van dit onderzoek is er contact opgenomen met de leidinggevende van de onderzoeksinstelling. Het intake-team van de instelling en de dramatherapeut gaan ermee akkoord om de onderzoeker waarin nodig te ondersteunen. De leidinggevende geeft toestemming voor de uitvoering van dit onderzoek. De onderzoeker heeft inzicht in de dossiers van de lopende cliënten van de instelling.

Voor de anonimiteit van de participanten in dit onderzoek worden geen namen gebruikt. Uit het dossier wordt alleen noodzakelijke informatie gebruikt voor het beschrijven van de cliëntengegevens en de specifieke problematiek. De onderzoeker gebruikt voor het inzicht in de dossiers het beveiligde programma Evry van de onderzoeksinstelling en de privé Wifi van de praktijk.

De dataverzameling (interviews, vragenlijsten) vinden in een gesloten ruimte plaats. De verzamelde Informatie wordt uitzonderlijk voor het onderzoek gebruikt. De verkregen data worden op een USB-stick van de onderzoeker veilig bewaard. Papiermateriaal wordt gescand en vervolgens vernietigd. Bestanden worden via een filesender verstuurd. Het materiaal wordt vernietigd wanneer het onderzoek is afgerond (max. 6 maanden). Heeft de onderzoeker de data langer nodig dan wordt opnieuw om toestemming gevraagd.

### 3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de deelvragen geanalyseerd om antwoord te geven op de hoofdvraag van dit onderzoek. De resultaten worden vormgegeven middels grafieken.

#### 3.1. Resultaten deelvraag 1

Deelvraag 1:

**In welke mate is er resultaat waarneembaar van het werken met verhalen op de internaliserende problemen en emotieregulatie van cliënt J?**

##### 3.1.1 GAS-Lijst Resultaat

Tijdens de onderzoeksperiode zijn er middels een voor-, tussen- en nameting (M0 – M1 – M2) veranderingen op het gebied van internaliserende problemen en de emotieregulatie van de cliënt gemeten door middel van de GAS-Lijst. De items van de GAS-Lijst zijn *reageert op vragen, stelt vragen vanuit zichzelf, neemt initiatief in gesprekken, kan zijn gevoelens benoemen en kan gevoelens verbaal en non-verbaal uiten*. De respondenten voor de lijst zijn de ouders van cliënt J en de leerkracht L samen met de intern begeleider van de school.

Op de helft van de interventieperiode is de leerkracht van cliënt J gewisseld. De voormeting van de GAS-Lijst hebben leerkracht L en de Interne begeleider samen ingevuld. De nameting is alleen door de intern begeleider ingevuld.

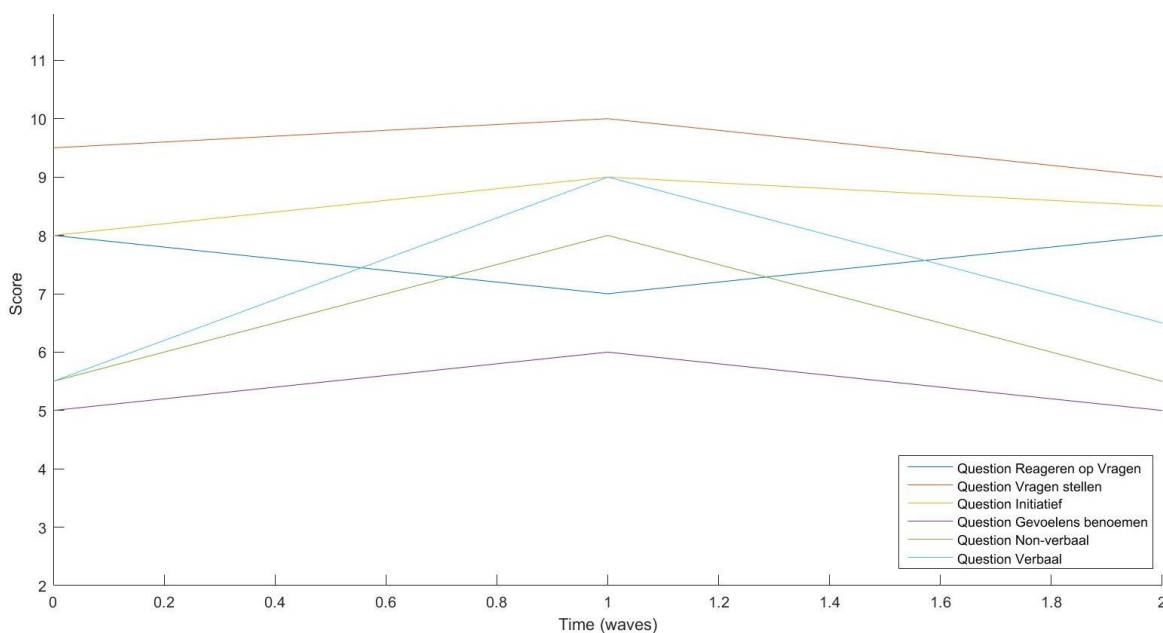
De nieuwe leerkracht van cliënt J, genoemd leerkracht M, heeft ook een GAS-lijst ingevuld. Omdat er geen voormeting van leerkracht M bestaat en ze de GAS-lijst 1 week te laat heeft ingevuld, is deze lijst niet geïncludeerd in de resultaten van deelvraag 1.

De ingevulde GAS-Lijsten zijn terug te vinden in bijlage 4.

De resultaten van de metingen worden hieronder weergegeven middels een grafieken.

De y-as laat de waarde zien voor een score van 0 (doet het nooit) tot 10 (doet het altijd).

De x-as toont de meetmomenten M0, M1 en M2.



Figuur 3: GAS-Lijst scores (gemiddeld) van 2 respondenten op 3 meetmomenten

In figuur 3 geven de gekleurde lijnen de uitkomst van de meting per item van de GAS-Lijst weer. De grafiek toont een vooruitgang op drie gebieden: gevoelens benoemen (paarse lijn), non-verbale uiting van gevoelens (groene lijn) en verbaal aangeven, wat hij van iets vindt (lichtblauwe lijn).

Na de tussenmeting is er weer een achteruitgang op deze gebieden te zien. Op het gebied van reageren op vragen (donkerblauwe lijn) is er geen verandering tussen M0 en M2. Een kleine vooruitgang is te zien op het item 'initiatief nemen (gele lijn)' en een kleine achteruitgang op het gebied van 'vragen stellen (oranje lijn)'. Over het algemeen is er weinig vooruitgang te zien op de internaliserende problemen en emotieregulatie van de cliënt en een kleine achteruitgang op één item. De figuren 4 en 5 (p. 16) tonen het verschil tussen de scores per respondent.

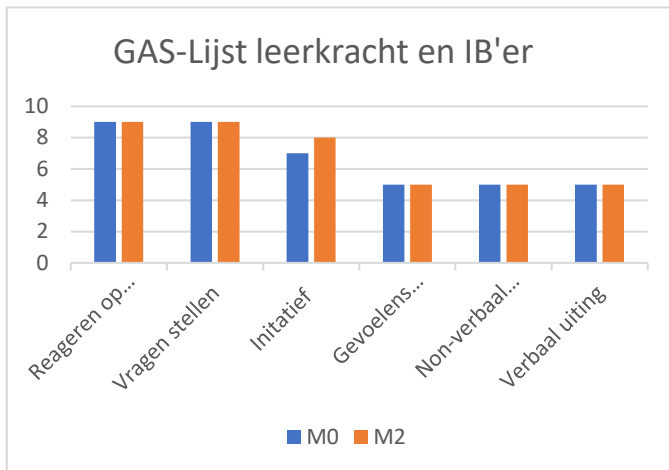
Middels de N=1 tool is er bij de analyse van de verzamelde data gekeken of er sprake is van een voldoende samenhang tussen de antwoorden van de systeemleden (leerkracht en ouders). Dit werd gedaan door het berekenen van de Gower Legende Index (GLI). Bij alle metingen was de GLI groter dan 0,7 (zie bijlage 5). De gemiddelde GLI van de 6 items is 0,88 bij de voor- en nameting (M0 en M2). Een GLI hoger dan 0,7 betekent een voldoende overeenstemming tussen de antwoorden van de systeemleden. De verdere Analyse kan dus als betrouwbaar beschouwd worden (NHL Stenden Hogeschool, 2017).

Voor de verder Analyse zijn de NAP-Score en de Cohen's d score middels de N=1 tool berekend (zie Tabel 1). Door middel van het berekenen van de NAP-score (*Non-overlap of All Pairs*) worden veranderingen in gedrag (de items) uit de GAS-Lijst weer gegeven. De NAP wordt berekend tussen 0 en 1, waarbij 0,50 de grenswaarde is. Bij een NAP-score boven 0,5 is er sprake van vooruitgang en onder 0,5 is er sprake van achteruitgang. De Cohen's d score geeft aan, hoe sterk de verandering in het gedrag is geweest (Postma-van Sloten, Bootsma & Spreen, in NHL Stenden Hogeschool, 2017).

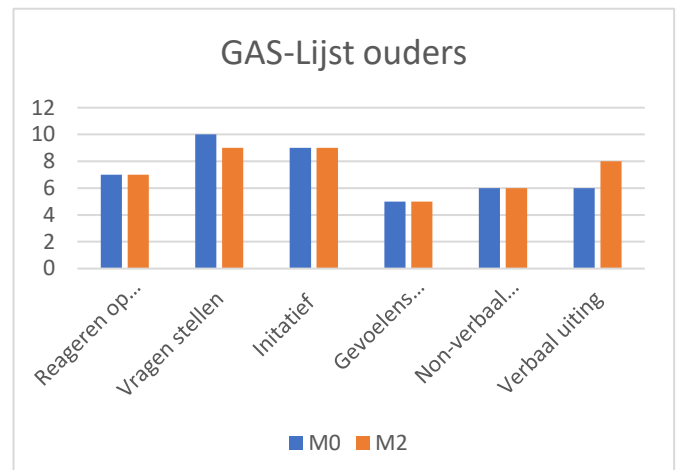
| Berekening van periode | NAP Score | Cohen's d score | Vershil    |
|------------------------|-----------|-----------------|------------|
| 1) M0 en M1            | 0,70      | 0,71            | medium     |
| 2) M1 en M2            | 0,32      | -0,64           | medium     |
| 3) M0 en M2            | 0,51      | 0,09            | very small |

Tabel 1: De berekende NAP en Cohen's d scores van de GAS-Lijst weergegeven per periode

Aan de hand van de meting van de internaliserende problemen en emotieregulatie van de cliënt middels de GAS-Lijst is de mate van verandering (NAP-score) tussen de voor- en nameting net boven de grens van 0,5. Het verschil is te klein om van een betekenisvolle toename te spreken (Postma-van Sloten et al., in NHL Stenden Hogeschool, 2017). De berekeningen van de cohen's d bevestigen het beeld uit figuur 3. De metingen in verband met de tussenmeting tonen een matig verschil (0,71 en -0,64). Als men kijkt naar de nul- en eindmeting is er heel weinig verschil te zien (0,09).



Figuur 4: Meetmomenten GAS-Lijst school



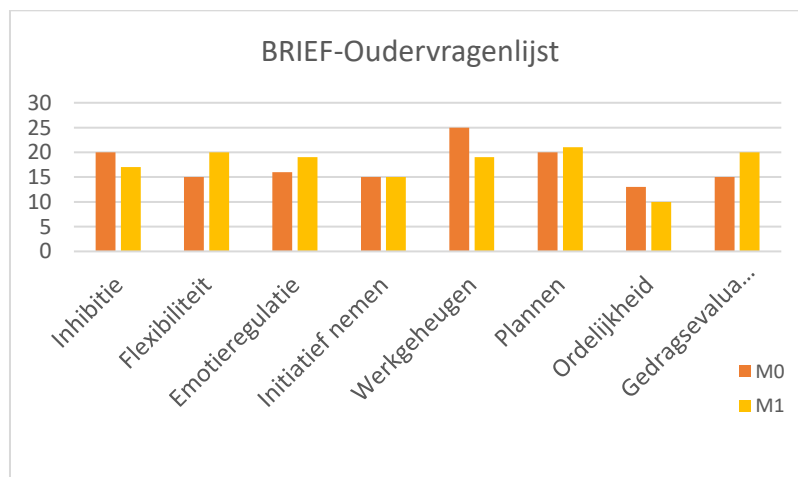
Figuur 5: Meetmomenten GAS-Lijst ouders

De figuren 4 en 5 tonen het verschil tussen de resultaten van de respondenten (links leerkracht en IB'er, rechts ouders). Uit figuur 4 komt naar voren dat er alleen maar op één gebied een verandering heeft plaats gevonden: initiatief tonen. Ouders geven een hogere score op de gebieden verbale uiting en een lagere score 'vragen stellen'. Dit wordt verder toegelicht in de resultaten van deelvraag 2 (hoofdstuk 3.2).

### 3.1.2 BRIEF Lijst Resultaten

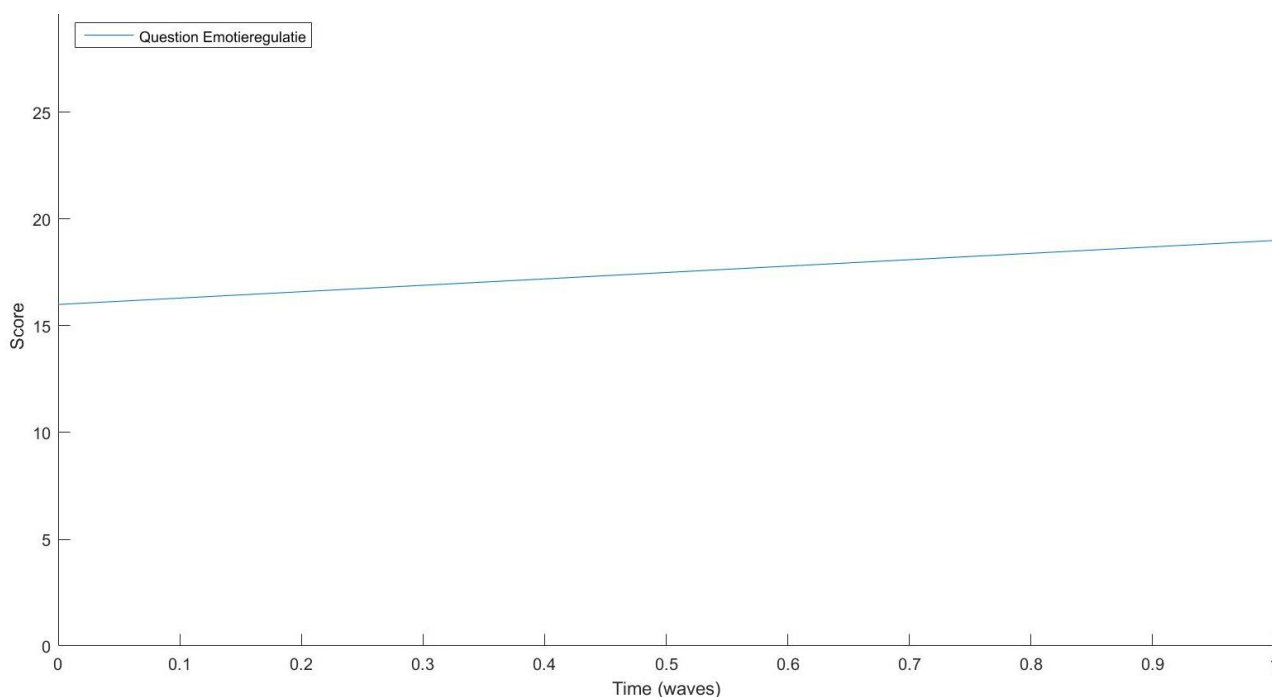
Door middel van de BRIEF-oudervragenlijst zijn de veranderingen in de executieve functies op gedragsniveau van cliënt J gemeten. De respondenten zijn de ouders van de cliënt en de meetmomenten zijn en voor- en nameting (M0 en M1). Ouders hebben de BRIEF-oudervragenlijst samen ingevuld. De gedragsbeschrijvingen zijn onderverdeeld in de schalen inhibitie, flexibiliteit, emotieregulatie, initiatief nemen, werkgeheugen, plannen en organiseren, ordelijkheid en netheid en gedragsevaluatie. Op basis van de gedragsbeoordeling van de ouders wordt inzichtelijk gemaakt op welke gebieden de executieve functies minder goed zijn ontwikkeld bij cliënt J. Een hogere score betekent dus een achteruitgang in de executieve functies. Omdat cliënt J vooral problemen op het gebied van emotieregulatie heeft, is deze schaal van groot belang in dit onderzoek.

De resultaten van de BRIEF-oudervragenlijst worden weergegeven middels de grafiek hieronder (Figuur 6).



Figuur 6: Meetmomenten van de BRIEF-oudervragenlijst

Figuur 6 toont de scores van de verschillende schalen van de BRIEF-oudervragenlijst en het verschil tussen de voor- en nameting (M0 en M1). De ouders hebben de cliënt tijdens de voormeting op het gebied van emotieregulatie een score gegeven van 16 punten. De nameting heeft een score van 19 punten. Hieruit kan worden opgemaakt dat er sprake is van een kleine achteruitgang op de schaal emotieregulatie (figuur 7). Op de schalen Inhibitie, Werkgeheugen en Ordelijkheid is een vooruitgang te zien. De grootste vooruitgang is op de schaal Werkgeheugen met M0 = 25 en M1 = 19 te zien. Op de schalen flexibiliteit, plannen en gedragsevaluatie is een achteruitgang te zien. De totaalscore van beide metingen is 141 en is dus onveranderd. De resultaten van de totaalscore per schaal en gemiddeld is gedetailleerd weergegeven in bijlage 6.



Figuur 7: Schaal Emotieregulatie uit de BRIEF-oudervragenlijst

Voor de verdere analyse van de resultaten van de BRIEF-oudervragenlijst is er weer gebruik gemaakt van de N=1 tool voor het berekenen van de NAP en de Cohen's d (zoals beschreven onder 3.1.1 GAS-Lijst).

| Schaal           | NAP Score |
|------------------|-----------|
| Inhibitie        | 0         |
| Flexibiliteit    | 1         |
| Emotieregulatie  | 1         |
| Initiatief nemen | 0,5       |
| Werkgeheugen     | 0         |
| Plannen          | 1         |
| Ordelijkheid     | 0         |
| Gedragsevaluatie | 1         |
| Gemiddeld        | 0,57      |

Tabel 2: De berekende NAP per schaal en gemiddeld van de BRIEF-oudervragenlijst

De mate van verandering tussen de voor- en nameting (NAP-score) is bij schaal flexibiliteit, emotieregulatie en gedragsevaluatie 1,0 en betekent dus een vooruitgang op deze gebieden. In dit geval betekent een vooruitgang op de schaal een achteruitgang in de executieve functies van cliënt J op dit gebied. Bij de andere gebieden is de NAP-score te klein om van een voor- of achteruitgang te spreken. De cohen's d geeft met 0,07 aan, dat er maar een heel klein verschil tussen de voor- en nameting is te zien.

## 3.2 Resultaten deelvraag 2

Deelvraag 2:

**Hoe worden de resultaten van de interventie 'Werken met verhalen' door de netwerkleden ervaren?**

Voor deelvraag 2 is er gebruik gemaakt van het mondeling afnemen van interviews na de interventieperiode n.a.v. de topics. De respondenten voor interview 1 zijn de moeder (opvoeder, niet-biologische moeder) en interview 2 is afgenomen bij de intern begeleider met aanvullingen van de nieuwe Leerkracht M. De relevante resultaten voor dit onderzoek zijn beschreven in dit hoofdstuk. Het gehele resultaat en de analyse van de interviews zijn opgenomen in bijlage 7 en 8.

Hiernaast heeft een tussenevaluatiegesprek met de netwerkleden plaats gevonden. De relevante resultaten uit het tussenevaluatiegesprek worden meegenomen als resultaten voor deelvraag 2 en worden als tussenmeting gezien.

### 1.2.1 Tussenevaluatiegesprek

De deelnemers van het tussenevaluatiegesprek waren onderzoeker, dramatherapeut, leerkrachten, gebiedsteammedewerker en de ouders van cliënt J. Het doel van het gesprek was de evaluatie van de therapie en de afstemming met school. Het meetmoment was een tussenmeting naar 5 sessies.

School rapporteert een vooruitgang in de spraakontwikkeling van de cliënt sinds begin van de therapie. De vooruitgang is te zien in zijn communicatie, hij gebruikt volledige zinnen (fluisterend) en geeft aan wanneer hij iets niet leuk vindt. Opmerkelijk vinden de leerkrachten dat J weinig emoties laat zien, maar wel gefrustreerd raakt en soms op een bepaald onderwerp blijft hangen als hij iets wil. In spel met andere kinderen zien de leerkrachten hem zelfstandiger worden.

Ouders geven aan, dat J nog steeds moeite heeft met het tonen van emoties thuis. Dit is vanaf begin niet verandert. Zij benoemen ook, dat J altijd blij naar huis komt van de therapie. Ze geven aan een vrolijker jongen te zien.

De dramatherapeut geeft aan, dat de emoties welke cliënt J in het medium toont (boos zijn, dreigen) niet lichamelijk afleesbaar zijn in lichaam en mimiek. Plezierbeleving is wel af te lezen. Inhoudelijk komen steeds dezelfde onderwerpen aan bod in het werken met verhalen, namelijk bedreiging, bescherming en veiligheid.

Alle respondenten vinden veiligheid en stabiliteit belangrijke factoren voor een goede ontwikkeling van de cliënt.

In bijlage 9 is het volledige tussenevaluatieverslag opgenomen.

### 1.2.2 Interviews met topics

#### Interview 1

Respondent: Moeder van de cliënt

| Topic                                      | Belevingen                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|--------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1) Reageren op- en stellen van vragen      | -geen grote ontwikkeling<br>-durft altijd vragen stellen en geeft antwoord<br>-Opmerkelijk dat hij nooit om hulp vraagt, daarom heeft moeder een 9 in de nameting gescoord                                                                                                                                                    |
| 2) Initiatief nemen voor een gesprek       | -neemt initiatief bij onderwerpen die hijzelf leuk vindt<br>-bij gesprekken over zijn belevingen en emoties neemt hij geen initiatief, moet vanuit ouders komen                                                                                                                                                               |
| 3) Gevoelens benoemen                      | -nog steeds moeite met benoemen van gevoelens<br>-vooruitgang te zien in benoemen van emoties van een ander<br>-vertelt bijvoorbeeld wanneer een kind op school saggerijng was                                                                                                                                                |
| 4) Gevoelens non-verbaal uiten             | -lichamelijk zijn gevoelens afleesbaar<br>-verdriet en boosheid zijn te zien aan mimiek en lichaam<br>-geen verandering                                                                                                                                                                                                       |
| 5) Emoties tonen                           | -boosheid/frustratie toont J thuis soms wel, maar is er ook snel weer klaar mee<br>-wordt gefrustreerd wanneer hem iets niet lukt<br>-moeder denkt dat hij probeert gevoelens in te houden<br>-verdriet laat hij weinig zien<br>-angst laat hij ook weinig zien, wil de stoere broer zijn<br>-hij is vaak blij volgens moeder |
| 6) Verbaal aangeven wat hij van iets vindt | -grootste verandering sinds voormeting zichtbaar<br>-J vertelt uitgebreider over school i.p.v. ja en nee antwoorden<br>-moeder ziet nu een vrijere jongen, die meer durft te delen met zijn gezin                                                                                                                             |
| 7) Aanvullende topics                      | <b>Spelen</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |

|  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|--|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | -vooruitgang in samenwerking met andere kinderen in spel<br>-J vertelt dat hij nu soms andere kinderen iets in spel laat bepalen<br><br><b>Nieuwe leerkracht op school</b><br>-ouders maken zich zorgen over wisseling van leerkracht<br>-achteruitgang te zien in zijn communicatie<br>-praat niet meer tegen moeder wanneer ze hem van school komt ophalen |
|--|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

Tabel 3: Interview met Moeder

## Interview 2

Respondenten: Intern begeleider en nieuwe leerkracht M

Op het gebied van reageren en stellen van vragen rapporteren de respondenten een vooruitgang. De cliënt praat luider in contact met leerkrachten en kinderen. Zijn vragen zijn vooral gericht op onderwerpen, die hijzelf interessant vindt (zoals dinos). De IB'er geeft aan dat J nog steeds op onderwerpen blijft hangen zoals eerder benoemd in het tussenevaluatiegesprek. Hij benoemt nog steeds geen gevoelens op school en kiest altijd voor de groene smiley in de ochtend kring. De nieuwe leerkracht geeft aan, dat ze teleurstelling aan zijn gezichtsuitdrukking kan aflezen. Over het algemeen maakt hij een vrolijke indruk op de nieuwe leerkracht. Zij benoemt dat hij rust in de groep brengt en geen heftige uitingen heeft zoals andere kinderen. Volgens de respondenten van school ging de wisseling van leerkracht zonder problemen.

De volledige tabel met antwoorden op de interviewvragen zoals bij interview 1 is terug te vinden in bijlage 8.

## 3.3 Resultaten deelvraag 3

Deelvraag 3:

**Op welke manier worden veranderingen in de emotieregulatie en de internaliserende problemen van de cliënt in het medium zichtbaar?**

Voor deze deelvraag is gebruik gemaakt van het mondeling afnemen van een interview met de dramatherapeut en van een observatieverslag gemaakt door de onderzoeker middels een wekelijkse observatie aan de hand van de mediumtopiclijst. De respondenten zijn de dramatherapeut en de onderzoeker. De relevante resultaten zijn hieronder beschreven. De observaties uit de sessies, het interview en de analyse hiervan zijn opgenomen in bijlage 10 en 11.

De interventie is het maken van verhalen. Aansluitend op de behoeftes van de cliënt wordt er meestal gewerkt met een geïmproviseerd verhaal. Het verhaal ontstaat spontaan tijdens het spelcontact tussen dramatherapeut en cliënt en wordt ondersteund door het gebruiken van projectiemateriaal (handpoppen en knuffels).

## **Observaties van de Onderzoeker**

De relevante observaties uit het verslag van de onderzoeker worden hieronder weergegeven. In bijlage 10 zijn alle tabellen en de observaties opgenomen.

Er is een progressie te zien in de verbale uiting van de cliënt tijdens het maken van een verhaal. De cliënt gebruikt steeds meer tekst en geluiden bij de personages, ze geven nu met woorden aan wat ze graag willen doen. Op het gebied van non-verbale uiting en lichaamstaal is de vooruitgang maar klein. De cliënt neemt nog steeds weinig ruimte in en blijft statisch zitten. Mimiekgebruik is minimaal verbeterd. Cliënt J neemt al vanaf begin regie in het maken van de verhalen en staat steeds meer open voor de inbreng van de therapeut. De thematiek blijft hetzelfde sinds begin van de interventieperiode. De cliënt is de agressor en overwinnaar in het verhaal. De gekozen handpoppen blijven ook hetzelfde, de dino/T-rex is de hoofdpersoon gespeeld door J. Andere personages in het verhaal zijn de beschermers (spin en krokodil) en de slachtoffers (andere dieren). De wederkerigheid en samenwerking met de therapeut neemt toe. De emoties in het verhaal zijn bang en boos – steeds een wisseling tussen aanvallen en dreigen. Middels emotieplaatjes lukt het J om emoties uit het verhaal achteraf te bespreken en aan zijn eigen ervaringen te koppelen. De cliënt toont in de verhalen geen medelijden met de slachtoffers in het verhaal.

## **Interview 3**

### **Respondent: Dramatherapeut**

Op het gebied van verbale uiting rapporteert ook de dramatherapeut een ontwikkeling. In het begin was het verbale uiting vooral een instrument om verhaalgegevens uit te leggen en de cliënt gebruikte weinig woorden. Non-verbaal uit zich de cliënt volgens de dramatherapeut via het projectiemateriaal, namelijk de handpoppen. De handpoppen zijn een verlenging van zijn eigen lichaam en worden als uitingsinstrument ingezet. Plezier is afleesbaar door middel van lachen en de toename in mimiekgebruik ziet de dramatherapeut net zoals de onderzoeker ook. Motorisch is de cliënt actief, maar blijft wel statisch zitten op een plek in de ruimte. Op gebied van initiatief tonen benoemt de dramatherapeut dat de cliënt nog steeds de bepaler is, maar nu soms ideeën van haar toe laat. Zijn spel beschrijft zij algemeen als uitgebreider dan in het begin.

Op het gebied van personages, thematiek en emoties in het verhaal komen de belevingen van de dramatherapeut helemaal overeen met de boven genoemde belevingen van de onderzoeker. De dramatherapeut benoemt de positieve veranderingen in de wederkerigheid in het contact met de cliënt als een succes ervaring.

## 4. Conclusie

Dit onderzoek heeft als doel het weergeven van het resultaat van werken met verhalen binnen dramatherapie bij een cliënt met emotieregulatie-problematiek vanuit een problematische gehechtheid. De emotieregulatie-problematiek uit zich bij cliënt J door internaliserend probleemgedrag. Dit onderzoek probeert om in kaart te brengen in hoeverre de interventie werken met verhalen binnen dramatherapie een bijdrage kan leveren aan het verminderen van internaliserende problemen van cliënt J door een betere emotieregulatie te bewerkstelligen.

De centrale vraagstelling van dit onderzoek is:

*In hoeverre heeft de interventie Werken met verhalen binnen dramatherapie resultaat op de internaliserende problemen van cliënt J met emotieregulatie-problematiek vanuit een problematische gehechtheid?*

Om de resultaten van dit onderzoek weer te kunnen geven, is er gebruik gemaakt van een casestudy middels de systemische N=1 methode, een Mixed Method Research, waarbij kwantitatief en kwalitatief onderzoek gecombineerd wordt.

De centrale vraagstelling is verdeeld in deelvragen. Allereerst is het van belang om antwoord te geven op de deelvragen voordat er antwoord wordt gegeven op de centrale vraagstelling.

### Deelvraag 1)

In welke mate is er resultaat waarneembaar van het werken met verhalen op de internaliserende problemen en emotieregulatie van cliënt J?

Uit de resultaten van de GAS-Lijst (Hoofdstuk 3.1.1) is gebleken dat er tijdens de tussenmeting (M1) een positief vooruitgang te zien is op 3 gebieden. De gebieden zijn: *Gevoelens benoemen, non-verbale uiting van gevoelens en verbaal aangeven, wat cliënt J van iets vindt*. Na de tussenmeting is er weer een achteruitgang te zien op deze gebieden. Er is dus sprake van een kortstondige verbetering op deze gebieden. Vanaf de tussenmeting heeft cliënt J een nieuwe leerkracht gekregen wat een mogelijke verklaringen voor de knik in de grafiek zou kunnen zijn. Dit wordt toegelicht in de interviews in deelvraag 2. De Gower Legendre Index (GLI) laat een hoge overeenstemming tussen de netwerkleiden zien en kan betrouwbaar worden genoemd (NHL Stenden Hogeschool, 2017).

Uit de vergelijking van de resultaten van de GAS-lijst tussen de respondenten komt naar voren dat er een positieve vooruitgang te zien is op het gebied 'Verbale uiting' in de GAS-lijst ingevuld door de ouders. Op het gebied van 'Vragen stellen' is er een achteruitgang te zien. Op school zijn er bijna geen veranderingen te zien, alleen een vooruitgang op het gebied van 'Initiatief nemen'.

De resultaten uit de BRIEF-oudervragenlijst laten een kleine, negatieve achteruitgang op het gebied van emotieregulatie zien. Op de schalen inhibitie, werkgeheugen en ordelijkheid is er sprake van een positieve vooruitgang. De NAP-score met 0,57 en de Cohen's d met 0,07 zijn te klein om van een voor- of achteruitgang te spreken.

**Deelvraag 2)**

Hoe worden de resultaten van de interventie “Werken met verhalen” door de netwerkleden ervaren?

*Tussenevaluatiegesprek*

School rapporteert in het tussenevaluatiegesprek een vooruitgang op de spraakontwikkeling van de cliënt. Cliënt J begint in volledige zinnen te praten, maar wel fluisterend.

Zowel thuis, als ook op school en bij de dramatherapeut laat J altijd zijn blijde kant zien. Hij toont geen emoties zoals boosheid, verdriet of angst. Uit het gesprek komt naar voren, dat veiligheid een belangrijke rol voor J speelt bij het tonen van emoties. Alle netwerkleden vinden dat stabiliteit en veiligheid belangrijke factoren voor een goede ontwikkeling van cliënt J.

*Interviews*

Uit de interviews komt naar voren dat er een vooruitgang te zien is op het gebied van communicatie van de cliënt. Dit betreft het topic ‘verbaal aangeven wat hij van iets vindt’ en hoort bij de internaliserende problemen van de cliënt. De moeder geeft in het interview aan dat J uitgebreider over school vertelt. De respondenten van school (Intern begeleider en nieuwe leerkracht M) benoemen als vooruitgang dat J luider begint te praten in plaats van fluisteren. Een vooruitgang op het gebied van emotieregulatie met betrekking tot de emotionele expressie (gedefinieerd volgens Southam-Gerow, 2014) is nauwelijks opgemerkt. Moeder benoemt dat zij het opvallend vindt, dat J nu wel in staat is om emoties van andere kinderen te benoemen. Het kunnen herkennen en benoemen van emoties van zichzelf en een ander valt onder de vaardigheid ‘emotiebegrip’ (Southam-Gerow, 2014). School ziet over het algemeen weinig ontwikkelingen, dit komt overeen met de resultaten van deelvraag 1. Opvallend vinden de respondenten van school dat J soms blijft hangen op bepaalde onderwerpen en het moeilijk los kan laten.

Een incongruent beeld van de belevingen van de respondenten komt naar voren als men kijkt naar het aanvullende topic ‘Wisseling van leerkracht’. Terwijl ouders dit zorgelijk vinden en een achteruitgang op het gebied van de internaliserende problemen gescoord hebben, geeft school aan, dat het geen negatief effect heeft gehad op cliënt J.

**Deelvraag 3)**

Op welke manier worden veranderingen in de emotieregulatie en internaliserende problemen van de cliënt in het medium zichtbaar?

Uit de resultaten van deelvraag 3 komt naar voren dat de grootste vooruitgang in de wederkerigheid in het contact met de dramatherapeut te zien is. Zowel de onderzoeker, als ook de dramatherapeut zien meer wederkerigheid en meer contact in de sessies. Ook op het gebied van ‘verbale uiting’ zien allebei een vooruitgang. De cliënt is in staat om zinnen te gebruiken in spel, dus als een personage, in plaats van verhaalgegevens uit te leggen. Het gebruiken van projectiemateriaal als ondersteuning van het werken met Verhalen heeft tot meer veiligheid en tot het verbeteren van de communicatieve vaardigheden van de cliënt geleid (Carter en Mason, in de Gruijter, 2013). De cliënt gebruikt het projectiemateriaal (knuffels, handpoppen) als verlenging van zijn eigen lichaam en toont rust en spanning middels de handpop.

Op het gebied van emoties leert de cliënt door emotiekaartjes de emoties in het verhaal te benoemen in de nabespreking. Volgens Southam-Gerow (2014) hoort *emotiebegrip* bij de vaardigheden om een goede emotieregulatie te ontwikkelen. Er is dus een vooruitgang te

zien op het gebied van emoties begrijpen en aan gebeurtenissen in het verhaal te koppelen. Dit komt overeen met het resultaat uit het interview met de moeder, waarin een vooruitgang wordt opgemerkt, omdat J emoties van andere kinderen kan omschrijven. Opvallend is in het mediumgedrag ook dat de thematiek en de personages in het verhaal steeds hetzelfde blijven. Dit sluit aan bij de resultaten uit het interview met de Intern begeleider en leerkracht M, dat J vaak op één onderwerp blijft hangen. Op dit gebied is er geen vooruitgang gerapporteerd.

De doelen voor fase 1 – Beginfase zijn behaald. De emotieregulatie-vaardigheden van de cliënt zijn in kaart gebracht. Om de veiligheid in de therapiesessies te bewaren, is de dramatherapeut nog niet doorgegaan tot fase 2 en 3 van de interventie. Dit wordt toegelicht in de discussie (hoofdstuk 6).

### Overzicht

Voor een beter overzicht van de deelvragen is er een tabel gemaakt, welke de veranderingen per deelvraag en respondent samenvat:

| Deelvraag | Respondent                               | Verandering                                                                                 |
|-----------|------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1         | Ouders                                   | - Minimale verbetering op 1 gebied                                                          |
|           | Intern Begeleider                        | - Geen verandering                                                                          |
| 2         | Moeder                                   | - Verbetering op internaliserende problemen<br>- Verbetering op het gebied van emotiebegrip |
|           | Intern Begeleider en nieuwe Leerkracht M | - Verbetering op de intern. Problemen<br>- Geen veranderingen op emotieregulatie            |
| 3         | Dramatherapeut                           | - Verbetering op de intern. Problemen<br>- Verbetering op het gebied van emotiebegrip       |
|           | Onderzoek                                | - Verbetering op de intern. Problemen<br>- Verbetering op het gebied van emotiebegrip       |

Tabel 3: Overzicht van de resultaten

### Centrale vraagstelling

*In hoeverre heeft de interventie 'Werken met verhalen binnen dramatherapie' resultaat op de internaliserende problemen van cliënt J met emotieregulatie-problematiek vanuit een problematische gehechtheid?*

De interventie 'Werken met verhalen in de dramatherapie' heeft voor verbeteringen op een aantal gebieden van de internaliserende problemen van cliënt J gezorgd. De verbeteringen zijn te zien op het gebied van verbale uiting van de cliënt. De cliënt praat meer en luider op school, hij vertelt meer over zijn belevingen aan ouders en gebruikt zijn stem in het medium tijdens het projectiespel van verhalen. Op het gebied van emotieregulatie is er een kleine vooruitgang op het gebied van emotiebegrip te zien. De cliënt heeft stappen gezet in het begrijpen en koppelen van een andermans emoties en kan deze zowel in het medium als ook thuis benoemen. De thematiek en personages in de verhalen blijven hetzelfde. Op dit gebied is er tot nu toe geen ontwikkeling opgemerkt.

Door het werken met verhalen in dramatherapie heeft de cliënt wederkerigheid geleerd te ontwikkelen in het spelcontact. In de therapie hebben emoties, zoals woede, verdriet en boosheid, welke hij in het dagelijks leven niet uit, een plek gekregen. Uit de additionele informatie van de interviews met betrekking tot de wisseling van leerkracht is er geen eenduidig resultaat. De resultaten uit de interviews met de moeder en de resultaten uit deelvraag 1 laten vermoeden dat het wisselen van leerkracht verantwoordelijk is voor een mogelijke vertraging in het proces. Dit komt overeen met de resultaten uit de tussenmeting, waarin veiligheid en stabiliteit volgens alle netwerkleden een belangrijke rol spelen voor het ontwikkelen van een betere emotieregulatie bij deze cliënt.

## 5. Discussie

In dit hoofdstuk wordt het verloop van het onderzoek en de gemaakte keuzes kritisch geëvalueerd. De onderwerpen in de discussie zijn keuze van meetinstrumenten en tussenevaluatiegesprek, wisseling van leerkracht, de covid-19-pandemie, de duur van interventie en de rol van de onderzoeker als observator tijdens de sessies.

Mogelijke beperkingen binnen dit onderzoek liggen in de gekozen meetinstrumenten voor deelvraag 1. Er zijn sommige aspecten van de problematiek, welke de meetinstrumenten niet voldoende in kaart hebben gebracht. De GAS-lijst is gebaseerd op de internaliserende problemen van cliënt J met emotieregulatie-problematiek aan begin van de interventieperiode. Tijdens de metingen kwam naar voren, dat cliënt J op sommige gebieden al vanaf begin minder problemen heeft gehad, bijvoorbeeld op het gebied van reageren op vragen. Andere topics, zoals het blijven hangen op bepaalde onderwerpen, waar de cliënt wel problemen blijkt te hebben, worden met de GAS-lijst niet gemeten.

Dit heeft tot gevolg, dat sommige onderdelen van de problematiek niet goed in kaart worden gebracht en verbeteringen op deze gebieden in de resultaten van de data niet worden aangetoond. De verbetering op het gebied van emotiebegrip komt bij voorbeeld bij deelvraag 1 in niet naar voren, maar uit de interviews met de respondenten wel.

Tussen het intakegesprek met ouders bij het reizende koffertje en de uiteindelijke start van de therapie ligt een tijdsperiode van ongeveer 1 maand. De problemen, welke de ouders tijdens de Intake hebben benoemd en waarop de GAS-lijst gebaseerd is, zouden in deze tijd al veranderd kunnen zijn.

De BRIEF-oudervragenlijst is een meetinstrument voor de executieve functies van een kind ingevuld door de ouders. De emotieregulatie-problematiek bij deze cliënt uit zich vooral door internaliserende problemen. De BRIEF-lijst heeft vooral betrekking tot emotieregulatie-problemen, welke zich door externaliserend gedrag uiten, zoals 'heeft woedeaanvallen om kleine dingen' en 'kleine gebeurtenissen lokken grote reacties uit'. De BRIEF-lijst kan dus geen betrouwbaar resultaat aantonen voor veranderingen op het gebied van emotieregulatie-problematiek bij een cliënt met internaliserend problemen.

De onderzoeker heeft de keuze gemaakt, om het tussenevaluatiegesprek als data voor deelvraag 2 te gebruiken. Het gesprek geeft belangrijke informatie over het gedrag van de cliënt en heeft daarom een meerwaarde voor dit onderzoek.

### *Wisseling van Leerkracht*

Omdat de leerkracht van cliënt J in de midden van de onderzoeksperiode is gewisseld, was het niet mogelijk om een tussenmeting met de GAS-lijst van netwerkleden met school te

doen. Dit heeft tot gevolg, dat er een belangrijk stuk informatie ontbreekt. Hiernaast kon de GAS-lijst voor de nameting alleen maar door de intern begeleider worden ingevuld. Hoewel de interne begeleider contact heeft met de cliënt op school, is zij niet aanwezig tijdens de lessen in de klas. Het is dus mogelijk dat de intern begeleider geen realistische inschatting kan doen van het gedrag van cliënt J op school.

De wisseling van leerkracht zorgt mogelijk voor minder stabiliteit en veiligheid op school omdat de cliënt aan een nieuwe persoon moet wennen. Dit zou een rol kunnen spelen in het vertragen van het proces van de cliënt.

### *Covid-19*

De interventieperiode heeft plaatsgevonden tijdens de covid-19-pandemie. Covid-19, ook genoemd het coronavirus, heeft effect op kinderen in heel Nederland. Kinderen mochten niet meer naar school en ouders moeten een oppas regelen of moeten zelf ook thuisblijven. Dit betekent een verstoring in de normale routine van een kind (Kluger, 2020). In het geval van cliënt J hebben beide ouders gewerkt en school was voor een paar weken lang dicht. Cliënt J mocht wel naar de buitenschools opvang. Voor een kind dat stabiliteit nodig heeft kan de pandemie negatieve consequenties met zich brengen. Ouders hebben meer stress en dat voelen de kinderen ook (Kluger, 2020). Het reizende koffertje valt onder gezondheidszorg en mocht wel openblijven vanaf zomer 2020. De Therapiesessies zijn dus doorgegaan. Het is belangrijk om in de gaten te houden dat de instabiliteit en de veranderingen door het coronavirus in de maatschappij invloed kunnen hebben op het welzijn van de cliënt en tot een mogelijke vertraging in het proces heeft gevoerd.

### *Interventie*

Om de veiligheid in de therapiesessies te bewaren blijven de sessies van begin tot eind van de interventieperiode in fase 1, de beginfase volgens Emunah (1994). Pogingen van de dramatherapeut om naar een volgende fase te gaan lukken niet. De dramatherapeut maakt de keuze om in fase 1 te blijven en aan verhalen te werken middels improvisatie met projectiemateriaal. Zoals in de beschrijving van de interventie benoemd is het belangrijk, bij de behandeling van cliënten met een problematische gehechtheid, om eerst voldoende veiligheid en vertrouwdeheid op te bouwen voordat er aan de emotieregulatieproblematiek wordt gewerkt (Thoomes-vreugdenhil, 2017). Omdat de eerste fase vooral laagdrempelige interventies inhoudt en de focus op het contact maken en plezierbeleving ligt, vinden er nog geen interventies gericht op de emotieregulatie plaats. De interventieperiode van 10 sessies blijkt te kort te zijn bij deze cliënt. Nu pas aan het eind van de interventieperiode was de wederkerigheid in contact en het samenspel met de dramatherapeut goed genoeg om mogelijk naar een 2<sup>de</sup> fase door te gaan.

### *Werkzame mechanismen van de interventie*

Uit de resultaten blijkt dat het projectiemateriaal als ondersteuning van het werken met verhalen een positieve bijdrage aan de therapie heeft gehad. Cliënt J heeft de handpoppen en knuffels als verlenging van zijn eigen lichaam ingezet en heeft zijn communicatieve vaardigheden in het medium uitgebreid. Er is een parallelproces te zien tussen het uitbreiden van communicatievaardigheden in het medium en een vooruitgang op de internaliserende problemen van de cliënt in het dagelijks leven.

Door het werken met verhalen heeft de cliënt ruimte gekregen om zelf de onderwerpen en emoties te kiezen, welke relevant zijn voor hem. Dit is een belangrijk werkingsmechanisme van verhalen volgens Finck et al. (2013). Niet de therapeut maar de cliënt zelf kan middels verhalen bepalen, welke onderwerpen aan bod komen binnen de therapie. De dramatherapeut heeft in de nabespreking het reflectievermogen van de cliënt gestimuleerd middels emotiekaarten. Uit de resultaten blijkt dat de cliënt zijn emotiebegrip-

vaardigheden heeft uitgebreid. De basis voor het begrijpen en kunnen benoemen van emoties bij cliënt J is gelegd. In een vervolgstap kan de cliënt direct in het medium aan zijn emoties werken in plaats van in de nabespreking.

Uit de resultaten komt niet precies naar voren in hoeverre het projectiemateriaal verantwoordelijk is voor de vooruitgang in de communicatie en in hoeverre de werkvorm 'verhalen'. Het projectiemateriaal is een geïntegreerd onderdeel van deze werkvorm en legt de verbinding tussen werken met verhalen en dramatherapie, namelijk het 'doen als of' (Smeijsters, 2014; de Gruijter, 2013).

De vraag blijft bestaan in hoeverre de therapie effect heeft gehad op de problematiek van deze cliënt en in hoeverre andere aspecten hebben meegespeeld, zoals de situatie op school. Het is ook mogelijk, dat er sprake is van het Hawthorne-effect, waarbij de aanwezigheid van een onderzoeker en het feit, dat er een onderzoek wordt gedaan al een positief effect veroorzaakt (Verhoeven, 2011). Dit zou een mogelijke verklaring kunnen zijn voor het verschil in de beleving van wisseling van leerkracht tussen ouders en school.

De dramatherapeut was één keer te laat voor een sessie, waardoor de onderzoeker voor een kwartier is ingesprongen. Dit betreft sessie 10.

Een laatste kritische punt is dat de onderzoeker tijdens de interventiesessies altijd aanwezig was in de therapieruimte. Dit zou mogelijk invloed kunnen hebben op het gedrag van de cliënt in de therapie.

## 6. Aanbevelingen

De resultaten van dit onderzoek zijn een poging om in kaart te brengen in hoeverre de interventie "Werken met verhalen binnen dramatherapie" een bijdrage kan leveren aan de internaliserende problemen van cliënt J met emotieregulatie-problematiek vanuit een problematische gehechtheid.

Het verrichten van een vervolgonderzoek bij een andere cliënt met deze problematiek zou een bijdrage kunnen leveren aan een grotere betrouwbaarheid van de resultaten. Door de stapeling van onderzoeken en data kan de betrouwbaarheid van onderzoek vergroten (Verhoeven, 2011).

De resultaten van dit onderzoek worden bovendien meegenomen voor de vervolgetherapie van de cliënt en zijn tijdens het volgende evaluatiegesprek met de ouders en dramatherapeut besproken. Dit onderzoek heeft de functie van een extra-evaluatie in het therapieproces van de cliënt. Ouders zijn het met de resultaten van dit onderzoek eens en gaan de resultaten inzetten voor vervolggesprekken met school.

Hiernaast wordt middels dit onderzoek een minder gebruikelijke methode voor het behandelen van emotieregulatie-problematiek toegepast en dit kan helpen om dramatherapie binnen en buiten vaktherapie te positioneren en profileren.

Aan te bevelen is, dat het onderzoek gedurende een langere tijdsperiode wordt uitgevoerd. Bij een kind met een problematische gehechtheid is een lange periode voor het opbouwen van veiligheid en goed contact tussen therapeut en cliënt nodig (Thoomes-vreugdenhil, 2017). Pas wanneer er voldoende veiligheid is en de emotievaardigheden goed in beeld

zijn gebracht, kan de therapeut naar een volgende fase in de therapie gaan en gericht aan de emotieregulatie-problematiek werken.

Voor meer betrouwbaarheid van het onderzoek is aan te bevelen om de kwantitatieve meetinstrumenten op het gebied van emotieregulatie zorgvuldig te kiezen. Een meetinstrument, welke alle aspecten van emotieregulatie in beeld brengt (internaliserend en externaliserend), zou een meer betrouwbaar resultaat kunnen aantonen.

## Literatuur

- American Psychological Association. (2020). Mutual Storytelling technique. Geraadpleegd op 7 september 2020, van <https://dictionary.apa.org/mutual-storytelling-technique>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Washington.
- Bartiméus. (2020). Mentaliseren bevordende (kinder)therapie. Geraadpleegd op 20 oktober 2020, van <https://www.bartimeus.nl/professionals/expertise/expertisegebieden/gehechtheid/onderzoek-en-behandelbaarheid>
- BergOp. (2009). BRIEF-oudervragenlijst. Geraadpleegd op 3 september 2020, van <https://www.bergop.info/wp-content/uploads/2018/06/vignet-BRIEF-Oudervragenlijst-2018.pdf>
- Bouwkamp, S. (z.d.). Werken met hechtingsstoornis. Kempler instituut nederland. Geraadpleegd op 2 februari 2021, van <https://www.kempler-instituut.nl/artikelen/werken-met-hechtingsstoornissen/>
- Butlers, R. (2015). *Het beste van twee werelden: Mixed Methods als motor van praktijkgericht onderzoek*. Thema hoger onderwijs, 15(5).
- Cleven, G. (2004). *In Scen : Dramatherapie en ervaringsgerichte werkvormen in hulpverlening en begeleiding*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- De Gruijter, E. (2013). Mijn moeder is een tijger. Tijdschrift Voor Vaktherapie, 2(9), 35–41. Geraadpleegd op februari 2021, van <https://stapkindenjeugd.nl/wp-content/uploads/2018/01/Emilia-de-Gruijter-Mijn-moeder-is-een-tijger.pdf>
- Dekkers, K., de Viet, E., Eilander, H., & Steenbeek, D. (2011). Goal attainment scaling (GAS) in de praktijk. Revant. Geraadpleegd op 5 april 2021, van [https://revant.nl/dynamic/media/1/documents/Gas/handleiding\\_GAS.pdf](https://revant.nl/dynamic/media/1/documents/Gas/handleiding_GAS.pdf)
- Emunah, R. (1994). *Acting for real – drama therapy process, technique and performance*. New York: Routledge.
- Federatie Vaktherapeutische beroepen. (2020). Hechtingsproblematiek. Geraadpleegd op 18 september 2020, van <https://www.vaktherapie.nl/hechtingsproblematiek>
- Feldman, R. (2016). *Ontwikkelingspsychologie (7e ed.)*. Amsterdam: Pearson Benelux.
- Finck, L. K., Arissen, S. M. B., Kraus, L., Moor, M. de., Ringersma, B., Proost, E. D.H.B., Roloff, C. K. J., Terpstra, F. A., Welhuis, L., Bloemenkamp, H., Uhlig, S., Jansen, E. L. (2013). *Narrativiteit in vaktherapie*. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.
- Freije, H., Dietz, B., & Appelo, M. (2002). Behandeling van de borderline persoonlijkheidsstoornis met de vers: de Vaardigheidstraining emotionele regulatiestoornis. Dth, 22(4), 160–166. Geraadpleegd op 5 maart 2021, van <https://doi.org/10.1007/bf03060291>

GGZ Standaarden. (2020). Generieke Module Vaktherapie. Geraadpleegd op 3 september 2020, van [https://www.ggzstandaarden.nl/uploads/pdf/project/project\\_6ab059ec-9aa6-4119-94c0-e77bc5b75eb7\\_vaktherapie\\_\\_authorized-at\\_30-11-2017.pdf](https://www.ggzstandaarden.nl/uploads/pdf/project/project_6ab059ec-9aa6-4119-94c0-e77bc5b75eb7_vaktherapie__authorized-at_30-11-2017.pdf)

Giesen, T. (2018). *Vertel! Verhalentherapie voor kinderen en jongeren*. Amsterdam, Nederland: SWP.

Hardeman, E. (2018). Caroline Braet ontwerpt emotieregulatie-protocol voor kinderen en adolescenten. *GZ - Psychologie*, 10(6), 8–13. Geraadpleegd op 25 maart 2021, van <https://doi.org/10.1007/s41480-018-0174-9>

Het Reizende Koffertje (z.d.). Missie en visie. Geraadpleegd op 16 juni 2020, van <https://www.hetreizendekoffertje.nl/missie-en-visie>

Heyns, E. (2016). Het procesmodel van emotieregulatie als inspiratiebron voor een transdiagnostische behandeling. *Signaal*, 95, 4–6. Geraadpleegd op 5 april 2021, van [https://sig-net.be/uploads/artikels\\_signaal/artikel\\_heyns\\_signaal\\_95\\_2016.pdf](https://sig-net.be/uploads/artikels_signaal/artikel_heyns_signaal_95_2016.pdf)

Ihlsen, H. (2016). Werken met verhalen in dramatherapie. *Tijdschrift voor vaktherapie*, 12(3), 1–20. Geraadpleegd op 22 februari 2021, op [https://www.researchgate.net/publication/308113436\\_Werken\\_met\\_verhalen\\_in\\_Dramatherapie](https://www.researchgate.net/publication/308113436_Werken_met_verhalen_in_Dramatherapie)

Kerseboom, R. (2011). *De Magie van Metaforen (1ste editie)*. Soest, Nederland: Boekscout.

Kijk op ontwikkeling. (2014). Mijlpalen emotionele ontwikkeling. Geraadpleegd op 28 oktober 2020, van <https://www.kijkopontwikkeling.nl/mijlpalen/mijlpalen-emotionele-ontwikkeling/>

Kruger, J. (2020). The Coronavirus Seems to Spare Most Kids from Illness, but Its Effect on Their Mental Health Is Deepening. *Time*. Geraadpleegd op 1 mei 2021 van <https://time.com/5870478/children-mental-health-coronavirus/>

Leahy, R., Tirch, D. & Napolitano, L. (2012). *Emotieregulatie*. Amsterdam, Nederland: Hogrefe Uitgevers Bv.

Nederlands Jeugdinstituut. (2020). BRIEF Executieve Functies Gedragsvragenlijst. Geraadpleegd op 18 september 2020, van <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Instrumenten/Zoek-een-instrument/BRIEF-Executieve-Functies-Gedragsvragenlijst>

NHL Stenden Hogeschool (2017). Handleiding N=1-Tool voor Systemisch N=1. Geraadpleegd op 5 maart 2021.

Richtlijn Jeugdhulp. (2020). Richtlijn Problematische gehechtheid voor jeugdhulp en jeugdbescherming. Geraadpleegd op 22 oktober 2020, van <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2020/09/Richtlijn-Problematische-gehechtheid.pdf>

Smeijsters, H. (2014). *Handboek Creatieve Therapie*. Bussum: Coutinho.

Smeijsters, H., Welten, J., Kil, J., Kurstjens, H., Willemars, G., & Dijkema, P. (2012). *Dramatherapie in de justitiële Jeugdinrichtingen en gesloten Jeugdzorg*. Heerlen, Nederland: KenVak Publishers.

Smidts, D. (2017). Executieve functies in ontwikkeling. HJK, 22. Geraadpleegd op 2 mei 2021, van <http://kinderpsy.nl/wp-content/uploads/2017/03/Executieve-functies-in-ontwikkeling-Smidts.pdf>

Snijders, H. (2006). *Interventies in behandelgroepen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Southam-Gerow, M. A. (2014). *Emotieregulatie bij kinderen en adolescenten*. Amsterdam: Hogrefe.

Spren, M., Bootsma, M., Pomp, L., Schaap, R., Jong, J., Stege, I., ... Postma, C. (2015). *De systemische N=1. Verkenning in de praktijk*. Leeuwarden: NHL Stenden Hogeschool.

Thoomes-vreugdenhil, A. (2012). *Hechtingsproblemen bij kinderen*. Tielt, Nederland: Lannoo nv.

Tubbing, L. (2017). Deductie vs. Inductie: Alles wat je moet weten hierover. De Afstudeerconsultant. Geraadpleegd op mei 2021, van <https://deafstudeerconsultant.nl/deductie-vs-inductie-alles-wat-je-moet-weten-hierover/>

van der Ende, W. G., Nieuwehuis, L. A. A., van der Vlugt, S. E., Patijn, M. L., Smelt, C., & Tel-Vos, P. (2016). Affectregulerende Vaktherapie. Geraadpleegd op 23 september 2020, van <http://www.affectregulerendevaktherapie.nl/interventie/>

Van Berlo, L., Cima, M., Tonnaer, A., Klimstra, T., Baanders, A., & Verwaaijen, S. (2018). Sociale vaardigheden, internaliserende problematiek en externaliserende problematiek bij jongeren opgenomen in een JeugdzorgPlus-instelling. *Tijdschrift voor gedragstherapie en cognitieve therapie*, 2016(4), 1–2. Geraadpleegd op 17 januari 2021, van [https://www.tijdschriftgedragstherapie.nl/inhoud/tijdschrift\\_artikel/TG-2016-4-4/Sociale-vaardigheden-internaliserende-problematiek-en-externaliserende-problematiek-bij-jongeren-opgenomen-in-een-JeugdzorgPlus-instelling](https://www.tijdschriftgedragstherapie.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/TG-2016-4-4/Sociale-vaardigheden-internaliserende-problematiek-en-externaliserende-problematiek-bij-jongeren-opgenomen-in-een-JeugdzorgPlus-instelling)

Verbruggen, K. (2010). *Als ik een plek heb om te staan, kan ik de aarde bewegen*. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Geraadpleegd op 6 januari 2021, van [https://hbo-kennisbank.nl/details/sharekit\\_han:oai:surfsharekit.nl:525a8cbf-b52c-4f10-ab78-cd14eb8b92d5?q=als+ik+een+plek+heb+om+te+staan&has-link=yes&has-link=yes](https://hbo-kennisbank.nl/details/sharekit_han:oai:surfsharekit.nl:525a8cbf-b52c-4f10-ab78-cd14eb8b92d5?q=als+ik+een+plek+heb+om+te+staan&has-link=yes&has-link=yes)

Verhoeven, N. (2016). *Wat is Onderzoek*. Amsterdam, Nederland: Boom uitgevers.

## Bijlage 1) BRIEF-oudervragenlijst blanco

## Informantenlijst

# BRIEF

## Vragenlijst executieve functies Ouderversie

**Instructies**

Op de volgende pagina's treft u een lijst met uitspraken over het gedrag van kinderen. Kunt u aangeven in hoeverre deze beschrijvingen in de **afgelopen zes maanden** van toepassing waren op uw kind?

Lees iedere beschrijving en kies uw antwoord:

|   |                |              |                                   |
|---|----------------|--------------|-----------------------------------|
| N | als het gedrag | <b>NOOIT</b> | voorkwam de afgelopen zes maanden |
| S | als het gedrag | <b>SOMS</b>  | voorkwam de afgelopen zes maanden |
| V | als het gedrag | <b>VAAK</b>  | voorkwam de afgelopen zes maanden |

**Voorbeeld:**

Als uw kind de afgelopen zes maanden nooit met plezier naar school ging kruist u het vakje onder 'nooit' aan:

|       |      |      |
|-------|------|------|
| N     | S    | V    |
| nooit | soms | vaak |

Gaat met plezier naar school. \_\_\_\_\_ ☒ ☐ ☐

Als u een fout maakt of uw antwoord wil veranderen, zet dan ook een kruisje in het juiste hokje en omcirkel daarna het goede antwoord:

Gaat met plezier naar school. \_\_\_\_\_ ☒ ☒ ☐

Ook al heeft u misschien het gevoel dat een vraag niet helemaal op uw kind van toepassing is, geef dan toch het best passende antwoord.

Beantwoord alstublieft alle vragen.

|                          |                                 |                                                                   |
|--------------------------|---------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
| Naam kind:               | Datum invullen:                 |                                                                   |
| Geboortedatum kind:      | <input type="checkbox"/> Meisje | <input type="checkbox"/> Jongen                                   |
| Naam invuller:           |                                 |                                                                   |
| Uw relatie tot het kind: | <input type="checkbox"/> moeder | <input type="checkbox"/> vader <input type="checkbox"/> verzorger |

|      |                                                                                                                                                | N<br>nooit               | S<br>soms                | V<br>vaak                |
|------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| V 1  | Reageert overdreven op kleine problemen                                                                                                        | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 2    | Onthoudt alleen het eerste of het laatste als hij/zij drie dingen te doen krijgt                                                               | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 3    | Begint niet uit zichzelf                                                                                                                       | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 4    | Laat speelruimte rommelig achter                                                                                                               | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 5    | Weigert of heeft moeite om een andere manier te accepteren om een probleem op te lossen met schoolwerk, vrienden, karweitjes etc.              | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 6    | Raakt van streek bij nieuwe situaties                                                                                                          | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| V 7  | Heeft explosieve woedeaanvallen                                                                                                                | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 8    | Blijft een probleem op dezelfde manier benaderen, zelfs als het niet werkt                                                                     | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 9    | Kan zich maar kort concentreren                                                                                                                | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 10   | Moet aangespoord worden om met een taak te beginnen, zelfs als hij/zij daartoe bereid is                                                       | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 11   | Brengt huiswerk, opgaven, spulletjes etc. niet mee naar huis                                                                                   | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 12   | Raakt van streek als plannen gewijzigd worden                                                                                                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 13   | Raakt van slag bij verandering van leraar of groep                                                                                             | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 14   | Controleert zijn/haar werk niet op fouten                                                                                                      | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 15   | Heeft goede ideeën, maar krijgt ze niet op papier                                                                                              | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 16   | Heeft moeite om op ideeën te komen voor het spelen                                                                                             | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 17   | Heeft moeite zich te concentreren op karweitjes, schoolwerk etc.                                                                               | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 18   | Legt geen link tussen het doen van huiswerk en het behalen van cijfers<br>(als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan) | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 19   | Is snel afgeleid door geluid, activiteit, uitzicht etc.                                                                                        | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| V 20 | Huilt snel                                                                                                                                     | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 21   | Maakt slordigheidsfouten                                                                                                                       | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 22   | Vergeet het huiswerk in te leveren, ook als het af is<br>(als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan)                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 23   | Verzet zich tegen verandering van routine, eten, plaatsen etc.                                                                                 | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 24   | Heeft moeite met karweitjes of taken die meer dan één stap vereisen                                                                            | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| V 25 | Heeft woedeaanvallen om kleine dingen                                                                                                          | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| V 26 | Verandert vaak van humeur                                                                                                                      | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 27   | Heeft hulp nodig van een volwassene om bij de les te blijven                                                                                   | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 28   | Raakt verstrikt in details en verliest het algemene overzicht                                                                                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 29   | Heeft een rommelige kamer                                                                                                                      | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 30   | Raakt moeilijk gewend aan nieuwe situaties (lessen, groepen, vrienden)                                                                         | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 31   | Heeft een moeilijk leesbaar handschrift                                                                                                        | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 32   | Vergeet wat hij/zij aan het doen was                                                                                                           | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 33   | Als hij/zij iets moet halen, vergeet hij/zij wat het ook alweer was                                                                            | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 34   | Heeft niet in de gaten wat het effect is van zijn/haar gedrag en hoe anderen zich daaraan kunnen storen                                        | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 35   | Heeft goede ideeën, maar kan ze niet uitvoeren (geen doorzettingsvermogen)                                                                     | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 36   | Raakt overweldigd door grote opgaven                                                                                                           | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 37   | Heeft moeite om dingen af te maken (karweitjes, huiswerk)                                                                                      | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |

|      |                                                                                                                                | N<br>nooit               | S<br>soms                | V<br>vaak                |
|------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 38   | Doet wilder of gekker dan anderen in groepen (verjaardagspartijtjes, tijdens de pauze)                                         | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 39   | Denkt teveel na over hetzelfde onderwerp                                                                                       | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 40   | Onderschat de tijd die nodig is om taken af te krijgen                                                                         | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 41   | Valt anderen in de rede                                                                                                        | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 42   | Heeft het niet in de gaten wanneer zijn/haar gedrag negatieve reacties oproept                                                 | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 43   | Staat op verkeerde momenten op van zijn/haar stoel                                                                             | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 44   | Gaat sneller door het lint dan vrienden                                                                                        | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| ✓ 45 | Reageert heftiger op situaties dan andere kinderen                                                                             | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 46   | Begint pas op het laatste moment aan opdrachten of karweitjes                                                                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 47   | Heeft moeite om met huiswerk of karweitjes te beginnen                                                                         | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 48   | Heeft moeite om iets met vrienden te ondernemen                                                                                | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 49   | Flapt er impulsief dingen uit                                                                                                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| ✓ 50 | Humeur wordt gemakkelijk door de situatie beïnvloed                                                                            | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 51   | Denkt niet vooruit bij huiswerkopdrachten (als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan)                 | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 52   | Kent eigen sterke en zwakke punten niet goed                                                                                   | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 53   | Geschreven werk ziet er slordig uit                                                                                            | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 54   | Doet te wild of is onhandelbaar                                                                                                | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 55   | Heeft moeite een rem te zetten op zijn/haar gedrag                                                                             | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 56   | Raakt in de problemen als er geen volwassene is die hem/haar in de gaten houdt                                                 | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 57   | Heeft moeite dingen te onthouden, zelfs voor een paar minuten                                                                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 58   | Heeft moeite dingen te doen die nodig zijn om doelen te bereiken (geld sparen voor iets speciaals, leren voor een goed cijfer) | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 59   | Doet domme dingen                                                                                                              | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 60   | Zijn/haar werk is slordig                                                                                                      | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 61   | Neemt geen initiatief                                                                                                          | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| ✓ 62 | Woedeaanvallen of huilbuien zijn intensief, maar houden snel op                                                                | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 63   | Heeft niet in de gaten dat bepaalde gedragingen andere mensen storen                                                           | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| ✓ 64 | Kleine gebeurtenissen lokken grote reacties uit                                                                                | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 65   | Praat op verkeerde momenten                                                                                                    | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 66   | Klaagt dat er niets te doen is                                                                                                 | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 67   | Kan dingen niet vinden in zijn/haar kamer of op school                                                                         | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 68   | Laat een spoor van eigendommen achter waar hij/zij ook naartoe gaat                                                            | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 69   | Laat troep achter die anderen op moeten ruimen                                                                                 | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| ✓ 70 | Raakt erg snel overstuur                                                                                                       | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 71   | Hangt veel thuis                                                                                                               | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 72   | Heeft een rommelige kledingkast                                                                                                | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 73   | Vindt het moeilijk om van de ene activiteit naar de andere te gaan                                                             | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 74   | Kan niet bij hetzelfde onderwerp blijven tijdens het praten                                                                    | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 75   | Zegt constant dezelfde dingen                                                                                                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |

## Bijlage 2) GAS-Scorelijst blanco

GAS-Scorelijst op internaliserend gedrag van cliënt. J.

Ingevuld door:

Datum:

Plaats:

### **GAS-lijst**

Reageert op vragen

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

Stelt Vragen vanuit zichzelf

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

Neemt het initiatief voor een gesprek

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

Kan zijn gevoelens benoemen

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

Uit gevoelens non-verbaal

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10

## Bijlage 3) Medium-topiclijst

### **Topics**

***Uiting verbaal tijdens het maken/uitspelen van een verhaal***

***Uiting non-verbaal en lichaamstaal***

***Initiatief nemen in het maken van een Verhaal***

***Personages in het Verhaal (materiaalgebruik)***

***Thematiek in het Verhaal***

***Samenwerking in het maken van een Verhaal***

***Emoties geuit in het verhaal***

## Bijlage 4) GAS-Lijsten en BRIEF-oudervragenlijst ingevuld

|                                                                |                                                                                               |
|----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|
| GAS-Scorelijst voor J                                          | <b>Meetmoment: 0-meting</b><br><b>Respondent: Leerkracht L</b><br><b>en Intern Begeleider</b> |
| Ingevuld door: Juf                                             |                                                                                               |
| <b>GAS-lijst</b>                                               |                                                                                               |
| Reageert op vragen                                             |                                                                                               |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 9                                                                                             |
| Stelt Vragen vanuit zichzelf                                   |                                                                                               |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 9                                                                                             |
| Neemt het initiatief voor een gesprek                          |                                                                                               |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 7                                                                                             |
| Kan zijn gevoelens benoemen                                    |                                                                                               |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 5                                                                                             |
| Uit gevoelens non-verbaal                                      |                                                                                               |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 5                                                                                             |
| Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt                       |                                                                                               |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 5                                                                                             |

|                                                                |                                                          |
|----------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
| GAS-Scorelijst voor J                                          | <b>Meetmoment: 0-meting</b><br><b>Respondent: Ouders</b> |
| Ingevuld door: Ouders                                          |                                                          |
| <b>GAS-lijst</b>                                               |                                                          |
| Reageert op vragen                                             |                                                          |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 7                                                        |
| Stelt Vragen vanuit zichzelf                                   |                                                          |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 10                                                       |
| Neemt het initiatief voor een gesprek                          |                                                          |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 9                                                        |
| Kan zijn gevoelens benoemen                                    |                                                          |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 5                                                        |
| Uit gevoelens non-verbaal                                      |                                                          |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 6                                                        |
| Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt                       |                                                          |
| 0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....10 | 6                                                        |

Meetmoment: 1-meting  
(Tussenmeting)  
Respondent: Ouders

**GAS-lijst**

Reageert op vragen

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....(7).....8.....9.....10

Stelt Vragen vanuit zichzelf

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....9.....(10)

Neemt het initiatief voor een gesprek

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....(9).....10

Kan zijn gevoelens benoemen

0.....1.....2.....3.....4.....5.....(6).....7.....8.....9.....10

Uit gevoelens non-verbaal

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....(8).....9.....10

Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....(9).....10

Meetmoment: 2-meting  
(Nameting)  
Respondent: Ouders

**GAS-lijst**

Reageert op vragen

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....(7).....8.....9.....10

Stelt Vragen vanuit zichzelf

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....(9).....10

Neemt het initiatief voor een gesprek

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....(9).....10

Kan zijn gevoelens benoemen

0.....1.....2.....3.....4.....(5).....6.....7.....8.....9.....10

Uit gevoelens non-verbaal

0.....1.....2.....3.....4.....5.....(6).....7.....8.....9.....10

Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....(8).....9.....10

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                                              |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|
| <p>GAS-Scorelijst voor J</p> <p>Ingevuld door: Intern Begeleider</p> <p>GAS-lijst</p> <p>Reageert op vragen<br/>0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....<b>9</b>.....10</p> <p>Stelt Vragen vanuit zichzelf<br/>0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....8.....<b>9</b>.....10</p> <p>Neemt het initiatief voor een gesprek<br/>0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7.....<b>8</b>.....9.....10</p> <p>Kan zijn gevoelens benoemen<br/>0.....1.....2.....3.....4.....<b>5</b>.....6.....7.....8.....9.....10</p> <p>Uit gevoelens non-verbaal<br/>0.....1.....2.....3.....4.....<b>5</b>.....6.....7.....8.....9.....10</p> <p>Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt<br/>0.....1.....2.....3.....4.....<b>5</b>.....6.....7.....8.....9.....10</p> | <p>Meetmoment: 2-meting<br/>(Nameting)<br/>Respondent: Intern Begeleider</p> |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|

BRIEF Oudervragenlijst  
 Meetmoment: 0-meting  
 Respondent: Ouders

|     |                                                                                                                                                | N<br>nooit                          | S<br>soms                           | V<br>vaak                           |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| V1  | Reageert overdreven op kleine problemen                                                                                                        | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 2   | Onthoudt alleen het eerste of het laatste als hij/zij drie dingen te doen krijgt                                                               | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 3   | Begint niet uit zichzelf                                                                                                                       | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 4   | Laat speelruimte rommelig achter                                                                                                               | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 5   | Weigert of heeft moeite om een andere manier te accepteren om een probleem op te lossen met schoolwerk, vrienden, karweitjes etc.              | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 6   | Raakt van streek bij nieuwe situaties                                                                                                          | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| V7  | Heeft explosieve woedeaanvallen                                                                                                                | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 8   | Blijft een probleem op dezelfde manier benaderen, zelfs als het niet werkt                                                                     | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 9   | Kan zich maar kort concentreren                                                                                                                | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 10  | Moet aangespoord worden om met een taak te beginnen, zelfs als hij/zij daartoe bereid is                                                       | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 11  | Brengt huiswerk, opgaven, spulletjes etc. niet mee naar huis                                                                                   | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 12  | Raakt van streek als plannen gewijzigd worden                                                                                                  | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 13  | Raakt van slag bij verandering van leraar of groep                                                                                             | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 14  | Controleert zijn/haar werk niet op fouten                                                                                                      | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 15  | Heeft goede ideeën, maar krijgt ze niet op papier                                                                                              | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 16  | Heeft moeite om op ideeën te komen voor het spelen                                                                                             | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 17  | Heeft moeite zich te concentreren op karweitjes, schoolwerk etc.                                                                               | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 18  | Legt geen link tussen het doen van huiswerk en het behalen van cijfers<br>(als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan) | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 19  | Is snel afgeleid door geluid, activiteit, uitzicht etc.                                                                                        | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| V20 | Huilt snel                                                                                                                                     | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 21  | Maakt slordigheidsfouten                                                                                                                       | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 22  | Vergeet het huiswerk in te leveren, ook als het af is<br>(als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan)                  | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 23  | Verzet zich tegen verandering van routine, eten, plaatsen etc.                                                                                 | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 24  | Heeft moeite met karweitjes of taken die meer dan één stap vereisen                                                                            | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| V25 | Heeft woedeaanvallen om kleine dingen                                                                                                          | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| V26 | Verandert vaak van humeur                                                                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 27  | Heeft hulp nodig van een volwassene om bij de les te blijven                                                                                   | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 28  | Raakt verstrikt in details en verliest het algemene overzicht                                                                                  | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 29  | Heeft een rommelige kamer                                                                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 30  | Raakt moeilijk gewend aan nieuwe situaties (lessen, groepen, vrienden)                                                                         | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 31  | Heeft een moeilijk leesbaar handschrift <i>N.U.T</i>                                                                                           | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 32  | Vergeet wat hij/zij aan het doen was                                                                                                           | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 33  | Als hij/zij iets moet halen, vergeet hij/zij wat het ook alweer was                                                                            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 34  | Heeft niet in de gaten wat het effect is van zijn/haar gedrag en hoe anderen zich daaraan kunnen storen                                        | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 35  | Heeft goede ideeën, maar kan ze niet uitvoeren (geen doorzettingsvermogen)                                                                     | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 36  | Raakt overweldigd door grote opgaven                                                                                                           | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 37  | Heeft moeite om dingen af te maken (karweitjes, huiswerk)                                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |

|      |                                                                                                                                | N<br>nooit                          | S<br>soms                           | V<br>vaak                           |
|------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| 38   | Doet wilder of gekker dan anderen in groepen (verjaardagspartijtjes, tijdens de pauze)                                         | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 39   | Denkt teveel na over hetzelfde onderwerp                                                                                       | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 40   | Onderschat de tijd die nodig is om taken af te krijgen                                                                         | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 41   | Valt anderen in de rede                                                                                                        | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 42   | Heeft het niet in de gaten wanneer zijn/haar gedrag negatieve reacties oproept                                                 | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 43   | Staat op verkeerde momenten op van zijn/haar stoel                                                                             | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 44   | Gaat sneller door het lint dan vrienden                                                                                        | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| ✓ 45 | Reageert heftiger op situaties dan andere kinderen                                                                             | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 46   | Begint pas op het laatste moment aan opdrachten of karweitjes                                                                  | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 47   | Heeft moeite om met huiswerk of karweitjes te beginnen                                                                         | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 48   | Heeft moeite om iets met vrienden te ondernemen                                                                                | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 49   | Flapt er impulsief dingen uit                                                                                                  | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| ✓ 50 | Humeur wordt gemakkelijk door de situatie beïnvloed                                                                            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 51   | Denkt niet vooruit bij huiswerkopdrachten (als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan)                 | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 52   | Kent eigen sterke en zwakte punten niet goed                                                                                   | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 53   | Geschreven werk ziet er slordig uit                                                                                            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 54   | Doet te wild of is onhandelbaar                                                                                                | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 55   | Heeft moeite een rem te zetten op zijn/haar gedrag                                                                             | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 56   | Raakt in de problemen als er geen volwassene is die hem/haar in de gaten houdt                                                 | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 57   | Heeft moeite dingen te onthouden, zelfs voor een paar minuten                                                                  | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 58   | Heeft moeite dingen te doen die nodig zijn om doelen te bereiken (geld sparen voor iets speciaals, leren voor een goed cijfer) | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 59   | Doet domme dingen                                                                                                              | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 60   | Zijn/haar werk is slordig                                                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 61   | Neemt geen initiatief                                                                                                          | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| ✓ 62 | Woedeaanvallen of huilbuien zijn intensief, maar houden snel op                                                                | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 63   | Heeft niet in de gaten dat bepaalde gedragingen andere mensen storen                                                           | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| ✓ 64 | Kleine gebeurtenissen lokken grote reacties uit                                                                                | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 65   | Praat op verkeerde momenten                                                                                                    | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 66   | Klaagt dat er niets te doen is                                                                                                 | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 67   | Kan dingen niet vinden in zijn/haar kamer of op school                                                                         | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 68   | Laat een spoor van eigendommen achter waar hij/zij ook naartoe gaat                                                            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 69   | Laat troep achter die anderen op moeten ruimen                                                                                 | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| ✓ 70 | Raakt erg snel overstuur                                                                                                       | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 71   | Hangt veel thuis                                                                                                               | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 72   | Heeft een rommelige kledingkast                                                                                                | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 73   | Vindt het moeilijk om van de ene activiteit naar de andere te gaan                                                             | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 74   | Kan niet bij hetzelfde onderwerp blijven tijdens het praten                                                                    | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 75   | Zegt constant dezelfde dingen                                                                                                  | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |

BRIEF Oudervragenlijst  
 Meetmoment: 1-meting  
 (Nameting)  
 Respondent: Ouders

|                                                                                                                                                   | N<br>nooit                          | S<br>soms                           | V<br>vaak                           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| V <sub>1</sub> Reageert overdreven op kleine problemen                                                                                            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 2 Onthoudt alleen het eerste of het laatste als hij/zij drie dingen te doen krijgt                                                                | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 3 Begint niet uit zichzelf                                                                                                                        | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 4 Laat speelruimte rommelig achter                                                                                                                | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 5 Weigert of heeft moeite om een andere manier te accepteren om een probleem op te lossen met schoolwerk, vrienden, karweitjes etc.               | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 6 Raakt van streek bij nieuwe situaties                                                                                                           | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| V <sub>7</sub> Heeft explosieve woedeaanvallen                                                                                                    | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 8 Blijft een probleem op dezelfde manier benaderen, zelfs als het niet werkt                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 9 Kan zich maar kort concentreren                                                                                                                 | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 10 Moet aangespoord worden om met een taak te beginnen, zelfs als hij/zij daartoe bereid is                                                       | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 11 Brengt huiswerk, opgaven, spulletjes etc. niet mee naar huis                                                                                   | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 12 Raakt van streek als plannen gewijzigd worden                                                                                                  | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 13 Raakt van slag bij verandering van leraar of groep                                                                                             | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 14 Controleert zijn/haar werk niet op fouten                                                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 15 Heeft goede ideeën, maar krijgt ze niet op papier                                                                                              | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 16 Heeft moeite om op ideeën te komen voor het spelen                                                                                             | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 17 Heeft moeite zich te concentreren op karweitjes, schoolwerk etc.                                                                               | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 18 Legt geen link tussen het doen van huiswerk en het behalen van cijfers<br>(als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan) | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 19 Is snel afgeleid door geluid, activiteit, uitzicht etc.                                                                                        | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| V <sub>20</sub> Huilt snel                                                                                                                        | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 21 Maakt slordigheidsfouten                                                                                                                       | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 22 Vergeet het huiswerk in te leveren, ook als het af is<br>(als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan)                  | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 23 Verzet zich tegen verandering van routine, eten, plaatsen etc.                                                                                 | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 24 Heeft moeite met karweitjes of taken die meer dan één stap vereisen                                                                            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| V <sub>25</sub> Heeft woedeaanvallen om kleine dingen                                                                                             | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| V <sub>26</sub> Verandert vaak van humeur                                                                                                         | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 27 Heeft hulp nodig van een volwassene om bij de les te blijven                                                                                   | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 28 Raakt verstrikt in details en verliest het algemene overzicht                                                                                  | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 29 Heeft een rommelige kamer                                                                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 30 Raakt moeilijk gewend aan nieuwe situaties (lessen, groepen, vrienden)                                                                         | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 31 Heeft een moeilijk leesbaar handschrift                                                                                                        | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 32 Vergeet wat hij/zij aan het doen was                                                                                                           | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 33 Als hij/zij iets moet halen, vergeet hij/zij wat het ook alweer was                                                                            | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 34 Heeft niet in de gaten wat het effect is van zijn/haar gedrag en hoe anderen zich daaraan kunnen storen                                        | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> |
| 35 Heeft goede ideeën, maar kan ze niet uitvoeren (geen doorzettingsvermogen)                                                                     | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            | <input type="checkbox"/>            |
| 36 Raakt overweldigd door grote opgaven                                                                                                           | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |
| 37 Heeft moeite om dingen af te maken (karweitjes, huiswerk)                                                                                      | <input type="checkbox"/>            | <input checked="" type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>            |

|                                                                                                                                   | N<br>nooit | S<br>soms | V<br>vaak |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|-----------|-----------|
| 38 Doet wilder of gekker dan anderen in groepen (verjaardagspartijtjes, tijdens de pauze)                                         |            |           | X         |
| 39 Denkt teveel na over hetzelfde onderwerp                                                                                       |            |           | X         |
| 40 Onderschat de tijd die nodig is om taken af te krijgen                                                                         |            | X         |           |
| 41 Valt anderen in de rede                                                                                                        |            | X         |           |
| 42 Heeft het niet in de gaten wanneer zijn/haar gedrag negatieve reacties oproept                                                 |            | X         |           |
| 43 Staat op verkeerde momenten op van zijn/haar stoel                                                                             | X          |           |           |
| 44 Gaat sneller door het lint dan vrienden                                                                                        | X          |           |           |
| ✓ 45 Reageert heftiger op situaties dan andere kinderen                                                                           |            | X         |           |
| 46 Begint pas op het laatste moment aan opdrachten of karweitjes                                                                  |            | X         |           |
| 47 Heeft moeite om met huiswerk of karweitjes te beginnen                                                                         |            |           | X         |
| 48 Heeft moeite om iets met vrienden te ondernemen                                                                                | X          |           |           |
| 49 Flapt er impulsief dingen uit                                                                                                  | X          |           |           |
| ✓ 50 Humeur wordt gemakkelijk door de situatie beïnvloed                                                                          |            | X         |           |
| 51 Denkt niet vooruit bij huiswerkopdrachten (als uw kind nooit huiswerk heeft, kruis hier het vakje 'nooit' aan)                 | X          |           |           |
| 52 Kent eigen sterke en zwakke punten niet goed                                                                                   |            | X         |           |
| 53 Geschreven werk ziet er slordig uit                                                                                            |            |           | X         |
| 54 Doet te wild of is onhandelbaar                                                                                                |            | X         |           |
| 55 Heeft moeite een rem te zetten op zijn/haar gedrag                                                                             |            | X         |           |
| 56 Raakt in de problemen als er geen volwassene is die hem/haar in de gaten houdt                                                 |            | X         | X         |
| 57 Heeft moeite dingen te onthouden, zelfs voor een paar minuten                                                                  | X          |           |           |
| 58 Heeft moeite dingen te doen die nodig zijn om doelen te bereiken (geld sparen voor iets speciaals, leren voor een goed cijfer) |            | X         |           |
| 59 Doet domme dingen                                                                                                              |            | X         |           |
| 60 Zijn/haar werk is slordig                                                                                                      |            |           | X         |
| 61 Neemt geen initiatief                                                                                                          |            | X         |           |
| ✓ 62 Woedeaanvallen of huilbuien zijn intensief, maar houden snel op                                                              |            | X         |           |
| 63 Heeft niet in de gaten dat bepaalde gedragingen andere mensen storen                                                           |            | X         |           |
| ✓ 64 Kleine gebeurtenissen lokken grote reacties uit                                                                              |            | X         |           |
| 65 Praat op verkeerde momenten                                                                                                    |            | X         |           |
| 66 Klaagt dat er niets te doen is                                                                                                 | X          |           |           |
| 67 Kan dingen niet vinden in zijn/haar kamer of op school                                                                         | X          |           |           |
| 68 Laat een spoor van eigendommen achter waar hij/zij ook naartoe gaat                                                            |            | X         |           |
| 69 Laat troep achter die anderen op moeten ruimen                                                                                 |            | X         |           |
| ✓ 70 Raakt erg snel overstuur                                                                                                     |            | X         |           |
| 71 Hangt veel thuis                                                                                                               |            | X         |           |
| 72 Heeft een rommelige kledingkast                                                                                                | X          |           |           |
| 73 Vindt het moeilijk om van de ene activiteit naar de andere te gaan                                                             | X          |           |           |
| 74 Kan niet bij hetzelfde onderwerp blijven tijdens het praten                                                                    | X          |           |           |
| 75 Zegt constant dezelfde dingen                                                                                                  |            | X         |           |

## Bijlage 5) Uitkomsten van berekeningen – GAS Lijst

| Items GAS-Lijst           | Gemiddelde M0 | Gem. M1 | Gemiddelde M2 | GLI M0 | GLI M2 |
|---------------------------|---------------|---------|---------------|--------|--------|
| IP1 Reageren              | 8             | 7       | 8             | 0,8    | 0,8    |
| IP2 Vragen stellen        | 9,5           | 10      | 9             | 0,9    | 1      |
| IP3 Initiatief            | 8             | 9       | 8,5           | 0,8    | 0,9    |
| IP4 Gevoelens benoemen    | 5             | 6       | 5             | 1      | 1      |
| IP5 Gevoelens non-verbaal | 5,5           | 8       | 5,5           | 0,9    | 0,9    |
| IP6 Uiting verbaal        | 5,5           | 9       | 6,5           | 0,9    | 0,7    |
| IP gemiddeld              | 6,92          | 8,17    | 7,08          | 0,88   | 0,88   |

Interpretatie van de GLI:

GLI > 0,7 voldoende overeenstemming

GLI < 0,7 onvoldoende overeenstemming

Interpretatie NAP:

NAP > 0,5 = vooruitgang

NAP < 0,5 = achteruitgang

## Bijlage 6) Uitkomsten van berekeningen – BRIEF-oudervragenlijst

BRIEF M0

| Schaal                  | Score |
|-------------------------|-------|
| Inhibitie               | 20    |
| Flexibiliteit           | 15    |
| Emotieregulatie         | 16    |
| Gedragsevaluatie        | 51    |
| Initiatief              | 15    |
| Werkgeheugen            | 25    |
| Plannen en org          | 20    |
| Ordelijkheid en netheid | 13    |
| Gedragsevaluatie        | 17    |
| Metacogn index          | 90    |
| Totaalscore             | 141   |

| Schaal         | Score | Classificatie |
|----------------|-------|---------------|
| Negativiteit   | 1     | Acceptabel    |
| Inconsistentie | 4     | Twijfelachtig |

Meetmoment Voormeting (M0)

BRIEF M1

| Schaal                  | Score |
|-------------------------|-------|
| Inhibitie               | 19    |
| Flexibiliteit           | 18    |
| Emotieregulatie         | 19    |
| Gedragsevaluatie        | 56    |
| Initiatief              | 15    |
| Werkgeheugen            | 19    |
| Plannen en org          | 21    |
| Ordelijkheid en netheid | 10    |
| Gedragsevaluatie        | 20    |
| Metacogn index          | 85    |
| Totaalscore             | 141   |

| Schaal         | Score | Classificatie |
|----------------|-------|---------------|
| Negativiteit   | 1     | Acceptabel    |
| Inconsistentie | 4     | Twijfelachtig |

Meetmoment Nameting (M1)

Berekening van de Scores uit de BRIEF-oudervragenlijst per schaal, gemiddeld en Validiteitsschalen Negativiteit en Inconsistentie

## Bijlage 7) Interview met Moeder

### Datapreparatie interview met Moeder

**Topics:** Reageren en stellen van vragen, Initiatief nemen voor een gesprek, Gevoelens benoemen, Gevoelens uiten non-verbaal, Emoties tonen, Verbaal aangeven wat hij van iets vindt

#### Additionele informatie:

- Spelen en spelgedrag thuis
- Nieuwe Leerkracht op school

Het interview is doorgelezen en de niet relevante stukken zijn geschrapt. De Onderzoeker is de Interviewer en de Respondent is de moeder. De overkoepelende vraag voor het interview is: Wat zijn uw belevingen van de resultaten per topic?

Aan het eind van het interview was er ruimte voor additionele informatie over verandering in het gedrag van de cliënt, welke als relevant worden gezien van de Respondent. De additionele informatie staat boven benoemd.

#### Reageren en stellen van vragen

**Moeder:** Hij reageert op vragen, alleen tijdens het TV kijken niet. Soms is hij wel wat afwezig.

Hij stelt vragen vanuit zichzelf.

Hij vraagt nooit om hulp, dat is mij wel opgevallen. Daarom een negen bij deze item op de lijst.

J wordt dan soms wel boos, maar wil niet om hulp vragen.

Emotie boosheid

#### Neemt het initiatief voor een gesprek

Moeder: Doet hij thuis wel als hij het over iets wil hebben.

Nu komt hij ook meer naar mij toe als er iets is gebeurd op school bijv. Dat hij mij direct iets vertelt wat hij van iets vindt. Hij wil wel heel graag praten en vertellen over dingen die hij leuk vindt (dino's).

Geeft verbaal aan  
wat hij van iets

#### Kan zijn gevoelens benoemen

Moeder: Hij vertelt niet echt over een gevoel, wel dat hij iets soms niet zo leuk vindt. Maar hij zegt niet "Ik ben boos of blij" of zoiets. Hij vertelt wel over andere kinderen uit zijn klas. Bij hen kan hij de emoties wel benoemen. Bij voorbeeld: "Senn was vandaag zo saggerijng." Niet echt een verandering opvallend voor mij. Dat vindt het heel erg moeilijk te benoemen. Hij kan eigenlijk niet uitleggen waar het verdriet vandaan komt. Hij noemt altijd zijn moeder als reden voor zijn verdriet. "Ik miss haar zo" zegt hij dan.

Verdriet: Dat vindt het heel erg moeilijk te benoemen. Hij kan eigenlijk niet uitleggen waar het verdriet vandaan komt. Hij noemt altijd zijn moeder als reden voor zijn verdriet. "Ik miss haar zo" zegt hij dan.

Emotie  
Verdriet

#### Uit gevoelens non-verbaal

Moeder: Boosheid en verdriet kun je wel aan hem aflezen, in zijn lichaam en gezicht. Je ziet het eerst aan hem dat er iets is.

**Emoties tonen**

Moeder: Hij is soms **boos**, maar dat duurt niet zo lang. Hij blijft niet in zijn boosheid hangen. Heel af en toe wel, maar meestal niet.

Maar hij houdt het in, hij wil altijd blij zijn.

**Verdriet** laat hij nooit zien.

Daar moet je naar vragen als je daar iets over wilt weten of als hij verdrietig blijkt te zijn. Hij komt niet vanuit zichzelf huilend naar mij toe.

**Bang** is hij ook nooit, hij is altijd stoer.

Loslaten vindt hij moeilijk (als ik wegga bijvoorbeeld), raakt hij soms in paniek.

Blijheid laat hij veel zien.

**Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt**

Moeder: Als ik terugkijk naar "voor" de sessies, valt mij toch het meest dat met school op. Dat hij nu uitgebreider kan vertellen over school. Vroeger was het alleen maar "ja en nee". Hij vertelt steeds meer over school. Ik vraag elke keer en leg ook aan hem uit, dat hij het aan mij moet vertellen. En dan vertelt hij wel eens wat. Bij voorbeeld met wie hij heeft gespeeld en wat er is gebeurd. In het begin (voor de therapie) was het altijd alleen maar: "ja was leuk." Nu vertelt hij wat uitgebreider.

*Onderzoeker: Waar heeft dit mee te maken? Zou het ook met veranderingen op school samen kunnen hangen?*

Weet ik niet. Hij heeft nu alweer een nieuwe juf op school en dat gaat helemaal niet zo goed.

Hij benoemt het niet echt zelf wanneer er iets is. Hij is wel in staat om aan te geven wanneer hij iets irritant vindt bij voorbeeld. Maar hij begint niet echt een gesprek als hij met iets zit.

We merken wel echt allebei een verschil bij J. Het is een heel andere jonge geworden, wat vrijer en hij laat zichzelf meer zien.

Initiatief nemen voor een gesprek

**Overig****Spelen**

Spelen doet hij heel veel op zijn manier. Ik heb het dan ook wel hierover met hem, dat hij meer moet proberen om andere kinderen iets laten inbrengen in spel

Het gaat beter op school met spel, J vertelt ook dat hij nu soms een ander kindje iets laat bepalen.

Gister naar school van zusje, naar de boerderij, waarbij twee juffen aanwezig

Buiten → praat hij tegen de juffen, gaat helemaal goed met een grote groep kinderen.

Hij en zijn zusje zijn ook wel opstandig. Ze luisteren vaak niet naar mij en doen alles wat eigenlijk niet mag.

**Nieuwe Leerkracht**

Hij heeft nu weer op eens een nieuwe leerkracht omdat de groep te groot was op school. Nu is hij eigenlijk weer 10 stappen terug. Hij praat weer niet op school, hij praat ook niet tegen mij wanneer ik hem op haal zolang de nieuwe juf nog aanwezig is.

Nieuwe Leerkracht

Hij heeft in de laatste 2 jaar 5 verschillende leerkrachten gehad... en dat bij een jonge die juist regelmaat nodig heeft! De juf heeft zelf benoemd dat zij een J heel erg aan elkaar moeten wennen in de les. Dus dat is voor mij ook een teken dat het nog niet goed gaat op school.

| Ladingen aan label/topics                | Fragmenten                                                                                                                                                                                                                                  |
|------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Reageren op en stellen van Vragen        | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Reageert meestal op vragen</li> <li>- Soms afwezend</li> <li>- Vraagt nooit om hulp</li> <li>- Geen grote verandering</li> </ul>                                                                   |
| Initiatief nemen voor gesprekken         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Doet hij wel voor onderwerpen die hij zelf leuk vindt</li> <li>- Doet hij nu vaker</li> <li>- Geen initiatief voor gesprekken over zijn gevoelens</li> <li>- -praat niet meer op school</li> </ul> |
| Gevoelens benoemen                       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen vooruitgang</li> <li>- Kan wel gevoelens van andere kinderen benoemen</li> </ul>                                                                                                              |
| Gevoelens non-verbaal uiten              | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Boosheid en Verdriet zijn afleesbaar van lichaam en mimiek</li> <li>-geen verandering</li> </ul>                                                                                                    |
| Emotie boos                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Toont boosheid soms wel, alleen heel kort</li> <li>- Houdt het gevoel in</li> <li>- Wordt boos wanneer iets niet lukt, maar vraagt niet om hulp</li> </ul>                                         |
| Emotie Verdriet                          | <ul style="list-style-type: none"> <li>-toont hij nooit</li> <li>-lichamelijk afleesbaar, moet je zelf naar vragen</li> <li>-heeft last van afscheid nemen</li> <li>-kan emotie verdriet niet aan een reden toeschrijven</li> </ul>         |
| Emotie Bang                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>-toont hij nooit</li> <li>-wil altijd stoer zijn</li> </ul>                                                                                                                                          |
| Emotie Blij                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>-wil altijd blij zijn</li> <li>-heeft altijd een lach op zijn gezicht</li> </ul>                                                                                                                     |
| Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt | <ul style="list-style-type: none"> <li>-opvallende verandering</li> <li>-vertelt uitgebreider over dingen</li> <li>-kan aangeven wat hij van iets vindt</li> <li>-niet bij emoties</li> </ul>                                               |
| Nieuwe Leerkracht                        | <ul style="list-style-type: none"> <li>-groot achteruitgang te zien vanwege nieuwe leerkracht</li> <li>-hij praat niet meer op school</li> <li>-praat niet meer tegen mij als ik hem kom ophalen</li> </ul>                                 |

## Bijlage 8) Interview met systeemleden school

### Datapreparatie interview met leerkracht M en intern begeleider

Het interview is doorgelezen en niet relevante stukken zijn geschrapt. Het interview is afgenomen via een telefoongesprek. De Intern Begeleider heeft de Lijsten samen met de oude Leerkracht ingevuld en kan iets vertellen over de beleving van de resultaten. De nieuwe Leerkracht M geeft aanvullende informatie over het beeld, dat zij nu van cliënt J in de klas heeft. Aan het eind van het interview was er weer ruimte voor aanvullende observaties en aanmerkingen van de respondenten. Deze zijn aan het eind onder "Additionele topics" terug te vinden.

### Reageren op- en stellen van vragen

Leerkracht M: Hij stelt vragen vanuit zichzelf maar alleen maar over bepaalde onderwerpen. Eigenlijk gaat het de hele tijd alleen maar om dinos. Hij geeft antwoord op vragen.

Reageren op en stellen van vragen

Intern Begeleider: *Sinds 1 week praat hij iets luider. In het begin was het alleen maar fluisteren. Ondertussen gebruikt hij zijn stem wat meer.*

Leerkracht M: Ja en niet alleen maar met mij, maar ook in het contact met andere kinderen.

### Neemt initiatief voor een gesprek

Leerkracht M: Hij komt naar mij toe in de klas als hij het over iets wil hebben.

Initiatief voor een gesprek nemen

Intern Begeleider: *Als hij echt iets wil, dan blijft hij daar heel erg op hangen. Dit heb ik eerder al genoemd in gesprekken, dat is nog steeds zo.*

Leerkracht M: Ja, precies. Dan blijft hij maar doorgaan, het is bijna een soort obsessie. Bij voorbeeld laatste week wilde hij iets met een vleermuis maken. Ik heb hem beloofd, dat we iets met een vleermuis gaan doen maar pas in de middag. Hij bleef mij steeds vragen naar die vleermuis. Maar dan echt alleen maar met een woord dat hij steeds herhaalt: vleermuis?

Obsessies

Intern Begeleider: *Herinnert mij ook wel aan ASS-kenmerken. Hij heeft echt periodes, waar hij één ding heel belangrijk vindt, eerst de vleermuis, dan de dino etc.*

### Kan zijn gevoelens benoemen

Leerkracht M: Hij benoemt emoties niet met woorden. In de ochtendkring geven we kleuren aan onze gevoelens. J geeft altijd een groene smiley. Hij komt ook altijd vrolijk de klas binnen.

Gevoelens benoemen bij

Intern Begeleider: Ja, dat is hetzelfde als wat juf L heeft gezien. Eigenlijk alleen maar die blijheid, die hij laat zien.

Onderzoeker: Maar benoemen kan hij de emoties niet? Ook niet bij andere kinderen?

Gevoelens benoemen bij een ander

Leerkracht M: *nee*, tot nu toe heb ik dat niet gezien of gehoord bij hem.

### Uit gevoelens non-verbaal

Leerkracht M: Wat ik net heb verteld, wanneer hij op een onderwerp zo vastloopt zoals bij de vleermuis. Dan zie je echt de teleurstelling in zijn ogen. Dan kijkt hij verdrietig.

Gevoelens uiten non-verbaal

Emoties tonen - verdriet

Onderzoeker: Benoemt hij deze gevoelens ook?

Leerkracht M: Nee, dat zie je alleen in zijn gezicht. Verder kijkt hij altijd vrolijk en blij.

### Emoties tonen

Leerkracht M: Zoals ik al zei, ik zie een vrolijke, rustige jonge op school.

Emoties tonen -

Emoties tonen - boosheid

Onderzoeker: Toont hij emoties zoals verdriet of boosheid ook op school?

Leerkracht M: Nee, dat zie ik nooit bij hem.

Intern Begeleider: Hij is wel eens gefrustreerd of teleurgesteld, maar verder zie je die emoties niet echt bij hem. Dit is ook nog steeds hetzelfde als in het begin eigenlijk.

### Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt

Leerkracht M: hij geeft aan als hij iets wil of niet goed vindt.

Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt

Additionele topics:

### Spelen

Leerkracht M: Wat ik opvallend vind, is dat hij bij spelgoed de laatste tijd vaak een zwaard wil hebben. Dit valt bij ons onder wapen en mag niet als spelgoed worden gebruikt. Als ik dit aan hem uitleg, begrijpt hij het goed. In de groep speelt hij goed. Soms is hij wel een beetje druk en beweegt veel tijdens het spelen.

Spelgedrag

### Eczeem rondom de mond

Intern Begeleider: Ik heb gezien dat hij een eczeem rondom zijn mond heeft. Volgens mij komt dit van stress. Ik heb het aan de moeder gevraagd en ze zei dat hij zoiets vaker heeft.

Ik denk het komt ook, omdat hij steeds over zijn lippen lekt wanneer hij stress heeft.

Stress

Onderzoeker: Denk jij, dat de stress van de wisseling van leerkracht kan komen?

Nieuwe

Intern begeleider: Nee, de overgang van de leerkracht ging heel goed. Juf M was al vaker in de klas, dus zij was al een beetje bekend voor de kinderen.

### Gedrag van J in de klas volgens Leerkracht M

Leerkracht M: Hij brengt heel veel rust in de groep. Veel andere kinderen hebben soms heftige uitingen, dat heeft hij helemaal niet. Ik vind hem heel gelijkmatig in gedrag. Er is altijd een goed moment om met hem te praten.

Gedrag in de

| Topic/Label                       | Fragmenten                                                                                                                                                                        |
|-----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Reageren op en stellen van Vragen | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Stelt vragen vanuit zichzelf</li> <li>- Alleen maar over bepaalde onderwerpen zoals dinos</li> <li>- Geeft antwoord op vragen</li> </ul> |

|                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-----------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                               | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Praat luider sinds 1 week, daarvoor alleen maar fluisteren</li> <li>- Ook in contact met andere kinderen</li> </ul>                                                                                                                      |
| Initiatief nemen voor gesprekken              | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Komt naar mij toe in de klas als hij het over iets wil hebben</li> <li>- Blijft hangen op bepaalde onderwerpen, onveranderd sinds begin</li> <li>- Bijna een soort obsessie</li> <li>- Herhaalt dan steeds 1 woord: vleermuis</li> </ul> |
| Gevoelens benoemen                            | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Benoemt gevoelens niet met woorden</li> <li>- Geeft altijd groene smiley (blij)</li> <li>- Maakt altijd een vrolijke indruk</li> <li>- Hetzelfde als wat Juf L heeft gezien in begin</li> </ul>                                          |
| Gevoelens benoemen bij andere kinderen        | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Nee, doet hij niet op school</li> </ul>                                                                                                                                                                                                  |
| Gevoelens non-verbaal uiten                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Teleurstelling afleesbaar in zijn ogen</li> <li>- Kijkt altijd vrolijk</li> </ul>                                                                                                                                                        |
| Emotie boos                                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Toont hij niet, alleen frustratie</li> <li>- Geen verandering sinds begin</li> </ul>                                                                                                                                                     |
| Emotie Verdriet                               | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Kijkt verdrietig wanneer hij teleurgesteld is, verder toont hij verdriet niet</li> <li>- Geen verandering sinds begin</li> </ul>                                                                                                         |
| Emotie Blij                                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Toont hij altijd</li> <li>- Geen verandering sinds begin</li> </ul>                                                                                                                                                                      |
| Geeft verbaal aan wat hij van iets vindt      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Geeft altijd aan als hij iets niet goed vindt</li> </ul>                                                                                                                                                                                 |
| Spelgedrag                                    | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Wil met wapen spelen (zwaard)</li> <li>- Accepteert dat het niet mag</li> <li>- Speelt goed in de groep</li> <li>- Soms een beetje druk</li> </ul>                                                                                       |
| Gedrag in de klas (volgens nieuwe leerkracht) | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Brengt rust in de groep</li> <li>- Geen heftige uitingen</li> <li>- Gelijkmatic gedrag</li> <li>- Goed om mee te praten</li> </ul>                                                                                                       |
| Stress (eczeem)                               | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Eczeem rondom de mond</li> <li>- IBer: heeft te maken met stress</li> </ul>                                                                                                                                                              |
| Nieuwe Leerkracht                             | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Overgang ging goed</li> <li>- Leerkracht M was al bekend voor de kinderen</li> </ul>                                                                                                                                                     |

## Bijlage 9) Tussenevaluatieverslag

**Naam:** J

**Aanwezigen:**

José en Miriam (Het reizende koffertje)

M en L (Opvoeders)

E (Gebiedsteammedewerker)

L en M (Leerkacht en IB'er van school)

**Datum:** 17.03.2021

**Doel van gesprek:** Tussenevaluatie van de Therapie, afstemming met school

### Dramatherapie (Observaties):

J komt met veel plezier naar de therapie, vrolijk zijn en blijheid zijn de enige emoties die hij toont door mimiek. In spel is hij bezig met bedreiging, bescherming, veiligheid inhoudelijk, maar deze emoties zijn niet lichamelijk af te lezen. Het doel uit het Behandelplan *ervaringen uit het verleden verwerken* komt niet aanbod binnen de therapie.

Emoties tonen

Uit Gevoelens  
non-verbal

In hoeverre is er sprake van traumatische gebeurtenissen bij J? Trauma komt in de therapie niet echt naar voren. Het is wat ongrijpbaar omdat het proces met hem heel traag verloopt. Hij wil altijd hetzelfde spelen (met de knuffels en handpoppen). Pas sinds laatste keer gebruikt hij zinnen in het spel vanuit een personage. Hij zet wel stappen in het proces, maar heel langzaam. J is heel bepalend in spel. Bepalen van spel betekent veiligheid en controle.

Vraag: wat kunnen we van J verwachten ten opzichte van niveau, IQ etc.? Heeft het langzame proces te maken met zijn cognitieve vaardigheden of de behoefte naar meer veiligheid?

**School:** J heeft altijd een lach op zijn gezicht. Hij heeft vaste plannen van tevoren wanneer hij naar school komt, doet alles dat zijn plannen door kunnen gaan. Toen J een keer niet iets mocht doen wat hij wilde, is het voor de eerste keer dat hij verdriet laat zien op school (één week geleden). Veiligheid was dus lang niet aanwezig op school tot dat hij deze emoties mocht tonen. J was snel weer klaar met de emoties, had structuur en duidelijkheid nodig voor het afsluiten van deze situatie en ondersteuning van de leerkracht. J gebruikt op school altijd de groene smiley voor zijn gevoelens. Teleurstelling laat hij soms wel zien, als iets niet naar zijn hoofd gaat.

Uit Gevoelens  
non-verbal

Emoties tonen

IQ test scoort J niet heel hoog. Het beeld uit de klas is dat Jay zichzelf goed cognitief ontwikkelt. Letters, tellen, etc. op school lukt steeds beter, hij maakt grote, cognitieve stappen. Hij heeft structuur en duidelijkheid nodig.

Veiligheid is heel belangrijk voor hem. Soms vindt hij iets spannend, maar stapt er wel overheen. Hij communiceert door fluisteren (wel volledige zinnen). J maakt duidelijk wat hij wil. Hij heeft interesses (dino's), hij speelt het liefst met dezelfde dingen en het liefste alleen. J vindt het lastig als iemand mee wil doen in het spel.

Vragen stellen/Op  
vragen reageren

Buitenspel met de hele klas gebruikt hij wel zijn stem en laat emoties zien, spelt met iedereen. Als er iets gebeurt wat hij niet leuk vindt, komt hij direct naar de leerkrachten. Groot progressie in zijn taalontwikkeling te zien. Laatste jaar heeft hij eigenlijk niet

Geeft verbaal  
aan wat hij van  
iets vindt

gesproken, nu wil hij wel graag aan het woord zijn. Dit heeft vooral veel te maken met de veiligheid.

*De veiligheid wordt op school geboden door middel van:*

Grenzen respecteren, stapjes verder gaan in zijn tempo, succeservaringen bevorderen. Hij krijgt ook veel duidelijkheid van de leerkrachten.

*Als hij iets wil, blijft hij daar heel erg op hangen.*

Opvoeders herkennen dit thuis ook. Vader is heel duidelijk met zijn afspraken en gaat zichzelf niet vaak herhalen. School pakt het ook op deze manier op.

### **Opvoeders:**

*J wordt thuis gefrustreerd wanneer iets niet lukt* (bij voorbeeld bij dino maken met lego). Vader noemt dat je soms wel kunt zien wanneer hij verdrietig is (lichaamstaal, is wat stiller, een bepaalde blik) *en als je hem direct erop aanspreekt, zegt hij wel wat er is. Boosheid laat hij niet echt zien. Vader benoemt dat hij thuis ziet, dat J problemen heeft met het tonen van emoties.*

J vertelt niets over school, over therapie wel. *Hij komt altijd heel blij van de therapie naar huis. Over school vertelt hij niet. Vader benoemt, dat er soms blijkbare samenhangloze emoties naar boven komen bij J. Soms komt hij bij voorbeeld uit de douche en heeft dan een bepaalde blik. Vader vraagt hem dan heel direct wat er is. J geeft aan: Ik miss mama. Ook als hij huilt, benoemt hij dat hij zijn mama mist. Vader denkt dat verdriet voor Jay aan verlies van moeder gekoppeld is.*

*Positieve veranderingen sinds begin van de therapie:*

Verbetering in zijn spraakontwikkelingen. Hij begint meer zelfstandig te spelen en te bouwen. Hij heeft meer geduld in spel. In spel met zusje is hij overheersend en neemt de leiding over. Ook Moeder benoemt verschil tussen binnen- en buitenspelen. J speelt vrijer buiten. J toont thuis humeur en slaapt heel goed. In het begin toen hij net bij Vader woonde, had hij wel problemen om te slapen. *Hij is vrolijker sinds begin van de therapie.*

**School:** Wat gebeurt er daadwerkelijk van binnen bij J? *Hij laat alleen maar positieve emoties zien.* Dit is ook verwarrend voor kinderen in zijn groep in het samenspel.

School zou ook graag een vooruitgang in zijn taal zien: dat hij weer gewoon praat in plaats van fluisteren.

### **Opvoeders:**

Dat stukje met "Niet praten" heeft ook te maken met zelfzekerheid van J. Hij heeft heel veel tijd een veiligheid nodig.

Vraag: Waar komt dit vandaan? Heeft dit te maken met traumatische ervaringen?

### **Vragen van E (gebiedsteammedewerker):**

*In hoeverre gaat de therapeut dit stukje met cognitie vs. Veiligheid (wat speelt er) aanpakken binnen de therapie?*

Uit het gesprek komt naar voren, dat het "blijven hangen" in het spel toch vooral met de veiligheid te maken heeft in plaats van een cognitieve achterstand. J heeft gewoon heel veel tijd nodig om veiligheid te ontwikkelen tot dat hij een volgende fase in de therapie aan kan. Het therapievervolg is om verder aan de veiligheid te werken, voordat er een volgende stap wordt gezet.

*Hoe is het contact met het zusje van J?*

Contact met zusje: Ze spelen veel samen, hebben ook wel ruzie. Zusje is heel anders dan J, geeft juist alles heel goed aan en is erg behulpzaam. Zij geeft ook goed haar grenzen aan. Ze laat wel allemaal emoties zien (boosheid, verdriet etc.) en blijft niet in deze emoties hangen. Zusje benoemt wel dat ze bang is voor moeder en haar niet wil zien. Ze geeft duidelijk aan wanneer ze wat nodig heeft.

Opvoeders willen graag goed contact hebben met het koffertje en ook weten hoe het met hem gaat in de therapie. Het zou fijn zijn om te weten, dat het beeld wat opvoeders hebben overeenstemt met het beeld van school en de therapie.

School wil graag in contact blijven met iedereen, ook uitwisselen als er bij voorbeeld een manier van aanpakken met J wel heel goed lukt.

## Bijlage 10) Observaties van de onderzoeker

### Inhoud van deze bijlage:

1. Tabel 'Analoog procesmodel' volgens Smeijsters (2014)
2. Tabel 'Resultaten Observaties per topic'
3. Observatieverslag samengevat

### Tabel volgens het analoge procesmodel van Smeijsters (2014)

Linker kolom: Doelen voor cliënt J gebaseerd op zijn probleemgedrag (GAS-lijst)

Rechter kolom: Vertaling naar mediumgedrag

| Doelen                                                                                                                                      | Mediumgedrag                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Uiting verbaal</b><br><br>-uit zich verbaal op school/opvang<br>-kan luid praten i.p.v. fluisteren                                       | <b>Uiting verbaal tijdens het maken/uitspelen van een verhaal</b><br><br>-uit zich verbaal door personages in het verhaal (knuffels, handpoppen)<br>-gebruikt zijn stem en maakt geluiden tijdens het uitspelen van verhalen                          |
| <b>Uiting non-verbaal en lichaamstaal</b><br><br>-uit zich non-verbaal op school/opvang<br>-emoties zijn afleesbaar aan zijn lichaam/mimiek | <b>Uiting non-verbaal en lichaamstaal</b><br><br>-uit zich door middel van personages in het verhaal<br>-neemt ruimte in tijdens het spelen<br>-is veel in beweging<br>-veel lichaamsinzet tijdens het spelen<br>-gebruik mimiek in spel              |
| <b>Initiatief nemen</b><br><br>-neemt initiatief voor gesprekken                                                                            | <b>Initiatief nemen in het maken van een verhaal</b><br><br>-neemt initiatief in het bedenken van een verhaal/heeft eigen ideeën<br>-neemt initiatief in geïmproviseerd spel                                                                          |
| <b>Emoties tonen</b><br><br>-toont emoties in zijn dagelijks leven<br><br><b>Gevoelens benoemen</b><br>-kan gevoelens herkennen en benoemen | <b>Emoties geuit in het verhaal</b><br><br>-uit emoties in het verhaal/uitspelen van een verhaal<br>-emoties zoals boosheid, verdriet, blijheid en angst krijgen een plek in het verhaal<br><br>-kan emoties in het verhaal identificeren en benoemen |
| <b>Verbaal aangeven wat hij van iets vindt</b>                                                                                              | <b>Samenwerking in het maken van een verhaal</b>                                                                                                                                                                                                      |

|                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|--------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| -kan zijn eigen mening aangeven<br>-kan zeggen als hij iets niet goed/wel goed vindt | -kan samen met de therapeut een verhaal bedenken/maken<br>-kan zowel leiding nemen als ook volgen in het maken van een verhaal                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>Toevoeging:</b>                                                                   | <b>Thematiek in het verhaal</b><br>-vormgeving van onderwerpen die hem bezig houden<br><br><b>Personages in het verhaal (materiaalgebruik)</b><br>-gebruikt projectiemateriaal (knuffels, handpoppen) in het uitspelen van een verhaal<br>-gebruikt verschillende personages in het verhaal<br>-wisselt van personages<br>-gebruikt personages als uitingsmogelijkheid |

**Tabel 'Resultaten observaties per topic'**  
**Respondent: Onderzoeker**

| Topic m.b.t. Medium/Verhalen              | Veranderingen in het medium                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Uiting verbaal</b>                     | Verbale uiting neemt toe in het Verhaal. J gebruikt steeds meer tekst en geluiden bij zijn personages. De personages in het Verhaal geven nu met woorden aan, wat ze willen.                                                                                                                    |
| <b>Uiting non-verbaal en lichaamstaal</b> | Vooruitgang is heel klein. Cliënt gebruikt wat meer mimiek in spel. Hij neemt nog steeds weinig ruimte in, beweegt weinig tijdens het spelen.                                                                                                                                                   |
| <b>Initiatief nemen</b>                   | Weinig verandering. Neemt al vanaf begin regie in het maken van Verhalen. Hij staat open voor inbreng van de Therapeut. Hij wordt steeds duidelijker met zijn aanwijzingen in het maken van een Verhaal.                                                                                        |
| <b>Thematiek en Personages</b>            | Thematiek blijft steeds hetzelfde, geen verandering. Het draait altijd om vechten, beschermen en overheersen. J is altijd de agressor en overwinnar in het Verhaal. Er komen soms nieuwe personages bij en het onderwerp "schuilen en beschermen" komt wat meer aanbod in de laatste 2 sessies. |

|                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|---------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                     | <i>Hoofdpersonage:</i> Dino/T-rex gespeeld door J<br><i>Andere personages:</i> Beschermers (Spin, Krokodil), Slachtoffers (verschillende dieren)                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| <b>Samenwerking</b> | Opvallend meer wederkerigheid in het contact met de Dramatherapeut. J geeft spelaanwijzingen aan Dramatherapeut zoals "Ga schuilen". De Verhalen ontstaan aan het eind van de Interventieperiode steeds meer uit samenwerking ipv. alleen maar ideeën van J.                                                                                                                                                                            |
| <b>Emoties</b>      | De emoties bang en boos blijven de hoofdemoties in de Verhalen. Verdriet en blijheid komen niet naar voren tijdens het spelen. Wel een vooruitgang in het bespreken van emoties uit het Verhaal in de nabespreking. Door middel van emotieplaatjes lukt het J om emoties uit het Verhaal te benoemen en aan zijn eigen ervaringen te koppelen.<br>Opvallend: J toont geen gevoelens van medelijden voor de slachtoffers in het Verhaal. |

### Observaties uit de sessies:

#### Uiting verbaal en non-verbaal

Reageerd soms op vragen, niet altijd. Gebruik van stem in het begin heel beperkt. Maakt geluiden bij de dino. Legt uit wat in het verhaal gebeurt aan de dramatherapeut. Ontwikkeling van wederkerigheid in het spelcontact. Speelt emoties heel klein uit, bij voorbeeld angst van de schildpad. Laat lijfelijk een verschil zien tussen spanning en rust in het spelcontact.

#### Initiatief tonen in het maken van een Verhaal

Toont weinig initiatief, is passief in het maken van een verhaal.

Therapeut heeft de leiding de afloop van het verhaal. J volgt haar impulsen en doet soms iets uit zichzelf.

-bedenkt inhoudelijk personages en een plot

-laat het plot vervolgens tijdens het spelen weer los

Neemt initiatief wanneer therapeut hem veel tijd laat (stiltes)

*Geïmproviseerd verhaal, ter plekke bedacht en hier en daar voorzien van aanwijzingen in wat ik moet spelen. Hij toont wel initiatief in het contact aangaan met de therapeut dmv. Contact maken via de handpoppen. Hij toont wel initiatief in het contact aangaan met de therapeut dmv. Contact maken via de handpoppen.*

#### Thematiek in het Verhaal

Beschermen, gevaarlijke dieren. Wisseling tussen bedreiging en bescherming.

Figuurtjes van J gaan de figuurtjes van Therapeut pijn doen.

er is een veilig plekje: de kooi

De dieren maken een veilig huisje in de boom voor veiligheid voor de T-rex  
Aanvallen en aangevallen worden.  
Veiligheid zoeken.

Personages in het Verhaal

**Dino, Draak, vleermuis, crocodil, vliegende dieren**

Heel veel figuurtjes, wisselt steeds van rol. Komt lastig tot een keuze (**vluchtig spelgedrag**) Heeft ongeveer 10 diertjes. Dit maakt het mogelijk, om steeds uit een situatie weg te gaan door wisselen van rol. Kan zijn concentratie niet lang bij een personage vast houden

krokodil en salamander

De spin als helper en beschermer en de bose T-rex

**T rex als dreigend, kleine baby – kwetsbaar en moet beschermd worden, schildpad – beschermer voor kleine dieren, eekhoorn en salamander.**

### **Samenwerking van het maken van een Verhaal met de Therapeut**

Is niet heel coöperatief in het maken van het Verhaal. Blokkeert soms ideeën van Therapeut.

J doet vooral zijn eigen ding, Speelt alleen.

J accepteert het aanbod van Therapeut en gaat hierin mee. Samenspel wordt steeds beter *Steeds meer wederkerigheid.*

Naast het bekende verhaal komt Jay voor het eerst ook zelf met voorstel om ook met zwaarden te spelen

Bij iedere suggestie of poging te transformeren naar een andere wending gaat Jay terug naar zijn oude verhaal en spel.

### **Emoties in het verhaal**

Bang, boos, behulpzaam

Toont weinig emoties

Boosheid, agressie, vechten

Bang zijn, oplettend zijn, beschermen

Nu mbv de Toontje thermometer voor het eerst aangewezen en benoemd welke emotie Dino heeft. Kwaad.

*Hij noemt dat in het verhaal de emoties "bang" en "boos" aan de orde zijn geweest. Boos schrijft hij de dinos toe en bang de andere dieren. Hij geeft aan zelf "blij" te zijn van de sessie.*

### **Lichaamstaal tijdens het maken/uitspelen van een Verhaal**

Lichaamstaal is iets statisch, J beweegt weinig,

laat weinig mimiek in spel zien

-beweegt wat meer, volgt Therapeut door de ruimte (lopen)

Nieuwsgierig, ontdekkend, staat op een plek heel dicht naast de therapeut

Beweegt vanzelf naar de boom

Grote bewegingen tijdens spel

Aandacht houden lukt niet, vluchtig spelgedrag

Volgt therapeut door de ruimte, spelen aan de boom

*Weinig belichaamt spel.*

In lichaam en mimiek boosheid zichtbaar. Meer afleesbaar.

## Bijlage 11) Interview met Dramatherapeut

Inhoud van deze bijlage:

1. Tabel 'Resultaten uit het interview'
2. Interview transcriptie
3. Analyse

**Tabel: Resultaten uit het interview**

| Topic m.b.t. Verhalen/Medium                         | Veranderingen en Observaties                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Uiting verbaal</b>                                | -verbale uiting alleen maar om iets duidelijk te maken over verhaalgegevens<br>-gebruikt geen verbale uiting in spelcontact                                                                                                                                                                                            |
| <b>Non-verbaal uiting en lichaamstaal</b>            | -projectiemateriaal (handpop) is verlenging van zijn lichaam, uit zich door de pop<br>-plezier afleesbaar d.m.v. Lachen<br>-ontwikkeling: laat meer mimiek zien dan in begin<br>motorisch doet hij wel iets, maar blijft statisch zitten<br>-spel vindt op de grond plaats<br>-voortgang in gebruik van stem en mimiek |
| <b>Initiatief tonen in het maken van een Verhaal</b> | -hij is de bepaler<br>-nieuw idee van mij wordt geaccepteerd, vervolgens weer terug naar zijn eigen idee<br>-geen ontwikkeling                                                                                                                                                                                         |
| <b>Personages in het Verhaal</b>                     | -steeds dezelfde personages<br>-dino is de hoofdpersoon, gespeeld door J                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>Thematiek in het Verhaal</b>                      | -vechten, opeten<br>-beschermen vs. Dreigen<br>-geen verandering in de thematiek van de Verhalen<br>-uitspelen wordt uitgebreider                                                                                                                                                                                      |
| <b>Emoties in het Verhaal</b>                        | -toont geen medelijden in het uitspelen van Verhalen, blijft bedreigen<br>-verbinding maken met de emoties in het Verhaal achteraf middels emotieplaatjes<br>-bang en boos<br>-kan koppeling maken naar het echte leven met de emoties uit het verhaal                                                                 |
| <b>Overige observaties</b>                           | -grote voortgang in de wederkerigheid<br>-gaat meer in contact en samenspel                                                                                                                                                                                                                                            |

**Interview met Dramatherapeut****Datum:** 12.04.2021**Uiting verbaal en non-verbaal in het maken van een Verhaal**

**Interviewer: Wat is jou opgevallen, wat is de ontwikkeling vanaf het begin tot nu in de therapie als je kijkt naar zijn uiting (verbaal en non-verbaal)?**

Dramatherapeut: Als ik kijk naar het begin, zie ik vooral dat het een functioneel uiting is. Hij kiest altijd voor handpoppen. Als hij zich verbaal uit, was het alleen maar om mij iets duidelijk te maken over de handpoppen. Hij gebruikt geen verbaal uiting in spelcontact. Later in de therapie wordt het wel steeds meer, dat hij ook uitspreekt wat de personages in het verhaal doen. Bij voorbeeld benoemt hij dan wat de "spin" denkt in het spelcontact. Wat mij in het begin nog is opgevallen, is dat hij strijd in spel maar het is niet lichamelijk waarneembaar, alleen maar hoe hij met de pop is. Poppenspel is het verlengde van wat hij meemaakt in zijn spel. Soms wil hij wel zwaardvechten, dan meer lichamelijk maar uit zich dan vooral door middel van lachen. Als ik in het spelcontact ook de strijd aan ga met zijn personage gaat hij lachen. Daar zie ik ook dat hij steeds op zoek is naar veiligheid.

**Initiatief tonen in het maken van een Verhaal**

**Interviewer: In hoeverre toont hij initiatief in het spel en zie je daar een vooruitgang of achteruitgang?**

Therapeut: Hij is eigenlijk de bepaler. Hij wil altijd met de handpoppen/knuffels spelen. Als er een nieuwe idee van mij komt, doet hij wel mee voor mij, maar gaat eigenlijk meteen ook weer terug naar de knuffels. Hij maakt niet veel contact met mijn speelsuggesties. Het lijkt alsof hij het alleen maar doet omdat ik het zeg, maar ik zie dan geen contact met het materiaal. Bijvoorbeeld toen we een draak gingen maken uit klei, dan moet ik de draak maken maar hij speelt gewoon met een bolletje klei. Hij gaat niet echt de verbinding aan met het materiaal "klei".

Vanaf begin tot nu toe is er nog geen ontwikkeling te zien op dit gebied.

**Personages in het Verhaal**

**Interviewer: Kun je iets vertellen over de personages die hij gebruikt in het spelcontact? Komen steeds dezelfde personages terug of introduceert hij ook nieuwe?**

Therapeut: Ja, eigenlijk kun je wel zeggen dat het steeds dezelfde personages zijn. De dino is grote overwinnaar, hij kan alle andere mensen en dieren opeten en hij zorgt voor dreiging. Een paar dieren zijn de beschermers (bijv. spin en schildpad) de salamander is afwisselend een dino (bedreiger) of iemand die de bescherming oppakt. Er is ook nog een vogel, hij is ook een dino. De dino is de hoofdpersoon. Hij gebruikt meerdere handpoppen als agressor. Hij kiest soms wel verschillende knuffels, maar ze hebben wel hetzelfde betekenis; ze zijn gevaarlijke dinos. De dinos vechten tegen mijn personages. Het opeten is vooral een centraal onderwerp. Later is er een baby bij gekomen. Die wordt ook aangevallen. Ik laat gevoelens zien van verdriet maar hij blijft de aanvaller zijn, heeft geen medelijden.

Ik breng soms iets in (bijv. een boomhut bouwen) en dat laat hij later zelf terugkomen in een volgende sessie. Sinds kort geeft hij mij naar aanleiding van boomhut ook de aanwijzing om te schuilen. Zijn spel wordt nu wat groter en uitgebreider, hij geeft mij dus nu ook suggesties wat ik met mijn personages kan doen.

### **Thematiek in het Verhaal**

**Interviewer:** Je hebt al een aantal onderwerpen benoemt welke tijdens de therapie aan de orde komen. Kun je nog een keer samenvatten welke thematiek het meest aan bod komt?

Interviewer: *veiligheid zoeken, vechten, opeten, beschermen vs. Bedreigen*

*Dit is vanaf begin tot nu toe niet verandert.*

### **Samenwerking van het maken van een Verhaal met de Therapeut**

**Interviewer:** Kun je iets vertellen over jullie samenwerking in het maken van Verhalen?

*In het begin was hij meer met zichzelf bezig en heeft met zijn eigen personages gespeelt. Ik zie nu meer wederkerigheid van hem. Hij zoekt nu echt contact en reageert op mijn spel.*

### **Emoties in het verhaal**

*In het begin maakte hij zelf niet de connectie met de emoties/gevoelens in het spel. Als ik bijv. wegga, gaat hij juist nog meer aanvallen, dus nog meer onveiligheid creëren met zijn personage door mij aanvallen. In begin niets over zich vertelt*

*Ondertussen weet hij toch een verbinding te maken met de emoties in het spel door middel van emotie-plaatjes. Dat lukt nog niet in het spel zelf, maar wel achteraf in de nabespreking. Hij kan dus benoemen wat voor emoties hij in het verhaal heeft gespeelt.*

*Bang en boos zijn emoties in het verhaal. Ik vraag hem dan of hij die gevoelens in het echt ook kent. Hij kan voorbeelden noemen wanneer hij boos of verdrietig wordt. Hij vertelt dan bij voorbeeld van een jonge uit zijn klas, welke irritant is en niet wil stoppen.*

*In de Therapie laat J ook gevoelens van blijheid en plezier zien, maar niet in het spelcontact. Hij vertelt nu over het algemeen meer over zijn dagelijks leven. Dit deed hij niet in het begin van de therapie.*

### **Lichaamstaal tijdens het maken/uitspelen van een Verhaal**

**Interviewer:** Kun je nog iets zeggen over de lichaamstaal van de cliënt in het contact met jou?

*In het begin ging hij de krokodil heel ver van zichzelf weggooide in een vechtscené, waarin het krokodil de dreiging was. Toen heeft hij wel gebruik gemaakt van de ruimte.*

*Ik heb een keer ook een balspel als aanbod gedaan om meer beweging in zijn lichaam te krijgen. Hij deed wel mee, maar eigenlijk wilde hij liever weer met de handpoppen gaan spelen.*

*Hij laat nu meer zien in zijn mimiek. De handpoppen zijn een verlengstuk van hem.*

*Je ziet mimiek in die handpop en spanning in de handpop, welke eigenlijk van hemzelf uitgaat. Motorisch en lichamelijk doet hij wel iets, maar hij blijft zitten. Hij zit het liefst op een plekje, soms verhuis ik wel van een hoek naar een ander hoek. Hij volgt mij wel maar hij gaat weer terug naar zijn eigen hoek. Spel vindt vooral op de grond plaats.*

*Ritueel geworden: hij verstopt de dino knuffel altijd ergens in de ruimte na afloop van de sessie.* **Interviewer:** Als je terugkijkt naar de laatste 10 sessies, wat is de grootste veranderingen in het mediumgedrag van hem?

*Dat er nu een gesprek kan plaats vinden in wederkerigheid met mij. Hij geeft suggesties om te schuilen, dat is ook opvallend. In spelcontact gaat hij het spel regisseren en hij geeft nu ook aanwijzingen aan mij.*

Bijv. ik introduceer babypopje en volgende keer moet ik de baby weer spelen. Het babypopetje (ik dus) krijgt dan in het spel de schuld dat de dino wakker is geworden en nu boos is.

In het begin was het alleen maar dreigen en opeten maar nu hebben de verhaaltjes meer inhoud. De personages welke ik spel krijgen meer invulling en worden wat uitgebreider.

In begin gaaf hij ook meer invulling, in de observatiefase.

Op mijn initiatief zijn er meerdere spelplekken en hij volgt mij daarin. Niet vanuit zichzelf.

Hij gebruikt steeds meer zijn stem en lijfelijk zie je de rust van de dino terug: Als de dino rustig wordt is de rust ook bij J in zijn lichaam te zien. De dino brengt zich soms zelf ook in gevaar. Dan valt die in een mant. Vraagt niet om hulp.

| Topics/Labels                                              | Fragmenten                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Uiting verbaal en non-verbaal in het maken van een Verhaal | <ul style="list-style-type: none"> <li>-verbale uiting alleen maar om iets duidelijk te maken over verhaalgegevens</li> <li>-gebruikt geen verbaal uiting in spelcontact</li> <li>-projectiemateriaal (handpop) is verlenging van zijn lichaam, uit zich door de pop</li> <li>-plezier afleesbaar dmv. Lachen</li> <li>-ontwikkeling: laat meer mimiek zien dan in begin</li> </ul> |
| Initiatief tonen in het maken van een Verhaal              | <ul style="list-style-type: none"> <li>-hij is de bepaler</li> <li>-nieuwe idee van mij wordt geaccepteerd, vervolgens weer terug naar zijn eigen idee</li> <li>-geen ontwikkeling</li> </ul>                                                                                                                                                                                       |
| Personages in het Verhaal                                  | <ul style="list-style-type: none"> <li>-steeds dezelfde personages</li> <li>-dino is de hoofdpersoon, gespeeld door J</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                    |
| Thematiek in het Verhaal                                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>-vechten, opeten</li> <li>-beschermen vs. Dreigen</li> <li>-geen verandering in de thematiek van de Verhalen</li> <li>-uitspelen wordt uitgebreider</li> </ul>                                                                                                                                                                               |
| Emoties in het Verhaal                                     | <ul style="list-style-type: none"> <li>-toont geen medelijden in het uitspelen van Verhalen, blijft bedreigen</li> <li>-verbinding maken met de emoties in het Verhaal achteraf middels emotieplaatjes</li> <li>-bang en boos</li> <li>-kan koppeling maken naar het echte leven met de emoties uit het verhaal</li> </ul>                                                          |
| Lichaamstaal tijdens het uitspelen van Verhalen            | <ul style="list-style-type: none"> <li>-motorisch doet hij wel iets, maar blijft statisch zitten</li> <li>-spel vindt op de grond plaats</li> <li>-vooruitgang in gebruik van stem en mimiek</li> </ul>                                                                                                                                                                             |
| Overige observaties                                        | <ul style="list-style-type: none"> <li>-groot vooruitgang in de wederkerigheid</li> <li>-gaat meer in contact en samenspel</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                               |

## Bijlage 12) Verklaring Geheimhouding

### **Verklaring geheimhouding en zorgvuldige omgang met persoonsgegevens door studentonderzoeker**

Student: Miriam Holzer

Studentennummer: 1613118

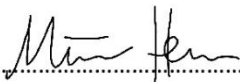
Opleiding: Vaktherapie Drama

Hierbij verklaar ik dat:

1. Ik op de hoogte ben van de informatie en werkwijze zoals vastgelegd is in deze praktijk- en afstudeergids 3/4. Ik begrijp de informatie en werkwijze en zal me eraan houden zolang ik studeer aan de NHL Stenden hogeschool;
2. Ik in dit kader aan niemand identificeerbaar zal openbaren wat mij tijdens het onderzoek is verteld of wat ik op een andere manier te weten ben gekomen;
3. Ik zorgvuldig en verantwoord omga met de onderzoeksgegevens en met de aan mij verleende toegang tot digitale gegevensdragers.

☒ Bij deze verleen ik toestemming aan NHL Stenden hogeschool om de ruwe data van dit onderzoek anoniem te gebruiken voor verder onderzoek.

Datum: 25.04.2021

Handtekening:  .....

## Bijlage 13) Toestemmingsverklaring (informed consent)

### Toestemmingsverklaring (informed consent)

**Titel onderzoek:** Het verhaal achter de stilte

**Verantwoordelijke onderzoeker:** Miriam Holzer

Hierbij verklaar ik dat:

1. Ik op een voor mij duidelijke manier mondeling (indien mogelijk) en schriftelijk ben ingelicht over de aard, methode, doel, de risico's en de belasting van het onderzoek;
2. De studentonderzoeker mijn vragen naar tevredenheid heeft beantwoord;
3. Ik weet dat de gegevens anoniem worden verwerkt, dat onderzoeksgegevens worden losgekoppeld van de persoonsgegevens en dat na afloop van het onderzoek de persoonsgegevens worden vernietigd;
4. Ik weet dat de gegevens en resultaten uit het onderzoek alleen anoniem aan derden, indien nodig, bekend zullen worden gemaakt.
5. Ik neem geheel vrijwillig deel aan dit onderzoek. Ik behoud me daarbij het recht voor om op elk moment, zonder opgaaf van redenen, mijn deelname aan dit onderzoek te beëindigen.

☒ Bij dezen verleen ik toestemming aan de onderzoeker om geluids- en/of beeldopnamen te maken voor zijn of haar onderzoek. Ik geef goedkeuring dat film-, foto-, en videomateriaal of bewerking daarvan uitsluitend voor analyse en/of wetenschappelijke presentaties zal worden gebruikt. De geluidsfragmenten of beelden zullen direct na het verwerken ervan, of anders na hooguit 6 maanden, worden vernietigd of dusdanig bewerkt dat het niet meer tot de persoon is te herleiden.

☒ Bij dezen verleen ik toestemming aan NHL Stenden hogeschool om de ruwe data van dit onderzoek anoniem te gebruiken voor verder onderzoek.

Naam deelnemer: Ouders

Datum: 12/05/2021

Handtekening deelnemer: 

In te vullen door de uitvoerende onderzoeker:

Ik heb een mondelinge (indien mogelijk) en schriftelijke toelichting gegeven op het onderzoek. Ik zal resterende vragen over het onderzoek naar vermogen beantwoorden. De deelnemer zal van een eventuele voortijdige beëindiging van deelname aan dit onderzoek geen nadelige gevolgen ondervinden.

Naam onderzoeker: Miriam Holzer

Datum: 12/05/21

Handtekening onderzoeker: 

## Bijlage 14) Praktijkadviesformulier

### Advies onderzoeksbegeleider praktijk

(student voegt dit toe aan het definitieve afstudeeronderzoek)

Naam student-onderzoeker: Miriam Holzer

Opleiding: NHL Stenden Hogeschool

Relatienummer:

Naam en functie onderzoeksbegeleider praktijk: José van der Hei, Drama- en Speltherapeut

Datum: 12.05.2021

Wat vindt u sterke onderdelen van het afstudeeronderzoek (concept)?

1. Sterke, relevante theoretische onderbouwing en verbinding met de praktijk. De theorie en keuze van de meetinstrumenten sloten goed aan bij wat in de praktijk bruikbaar en haalbaar was.
2. Bruikbaar onderzoek, juist omdat er nog niet veel in onderzocht is: de werking van verhalen binnen DT. Heldere vraagstelling met deelvragen en de geschikte onderzoeksvragenlijsten die Miriam wist af te stemmen op de mensen bij wie de vragenlijsten en interviews werden afgenomen. Miriam heeft de resultaten van haar onderzoek op duidelijke, concrete wijze weten over te brengen naar ouders en therapeut. De resultaten kwamen overeen met de ondervindingen van zowel ouders als therapeut aangaande het ontwikkelingsproces van de client. Ouders voelden zich door de resultaten ondersteund in hun waarneming.
3. Miriam heeft het gehele onderzoek zorgvuldig geïntroduceerd, bij de opvoeders, de betrokkenen op school en binnen het reizende koffertje, bij de therapeut. Ondanks de 'tegenslagen' (wisselingen van leerkrachten op de school van clt. en de minder toegankelijke communicatie met de onderzoeksdocentbegeleider) zie ik hier een gedegen onderzoek waar de opvoeders en de DT blij mee zijn en als welkom 'bewijs' kunnen zien voor hetgeen zij aan progressie / ontwikkeling hebben waargenomen bij de jongen. Miriam heeft haar doorzettingsvermogen en daadkracht getoond bij het afnemen en tot stand brengen van dit onderzoek.

Argumentatie:

Wat is uw advies aan de student ter verbetering van het afstudeeronderzoek en waarom?

1. Ik weet eigenlijk niet of het relevant is, maar de beschrijving van de praktijk het reizende koffertje is iets summier. Maar eigenlijk vind ik dat niet zo relevant in het kader van dit onderzoek. Maar een praktijkhoudster zou zich in deze beschrijving wellicht wat summier omschreven ervaren.

2. Hier en daar lees ik grammaticaal wat foutjes, maar ook dat stoort mij niet. Petje af voor het gebruik van de Nederlandse taal. Ik vindt het top.

3.

Argumentatie:

Wat is uw oordeel over de wijze waarop de student het onderzoeksproces gestalte heeft gegeven (goed/ voldoende/onvoldoende):

Argumentatie: GOED

Wat is uw oordeel over de bruikbaarheid van het onderzoek (goed/ voldoende/onvoldoende): GOED

Argumentatie: zie beschrijvingen hierboven

Handtekening:



## Bijlage 15) HBO kennisbank invulformulier



## Invulformulier Scripties

|                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | Tips!                                                                                                                                                                                                                          |
|-----------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Titel:</b>         | Het verhaal achter de stilte:<br>Werken met verhalen binnen dramatherapie                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Neem de titel letterlijk over van de titelpagina.<br>Een eventuele ondertitel kan achter de<br>hoofdtitel getypt worden.                                                                                                       |
| <b>Auteur(s):</b>     | <div>Voor- en achternaam</div> <div>1. Miriam Holzer</div> <div>2.</div> <div>3.</div> <div>4.</div> <div>5.</div>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                |
| <b>Begeleider(s):</b> | <div>Voor- en achternaam</div> <div>1. Ton Turkenburg</div> <div>2.</div> <div>3.</div> <div>4.</div> <div>5.</div>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                |
| <b>Samenvatting:</b>  | <p>Dit onderzoek gaat over een 6-jarige jongen met internaliserende problemen en een inadequate emotieregulatie vanuit een problematische gehechtheid. Er wordt middels de systemische N=1 methode onderzocht in hoeverre het werken met verhalen binnen dramatherapie een resultaat heeft op de probleemgebieden van de cliënt.</p> <p>Verhalen, gemaakt door en met kinderen in de therapie, vertellen niet alleen maar een story, maar verbergen ook aanwijzingen over hoe de kinderen de wereld beleven en wat ze meemaken. Omdat het voor kinderen met</p> | <p>De samenvatting fungeert niet alleen als toelichting op de titel, maar ook als een sterk verkorte versie van de inhoud.</p> <p>Een bondige samenvatting met daarin goede trefwoorden levert het beste zoekresultaat op.</p> |

|                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                             |
|--------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                    | <p>internaliserend gedrag vaak lastig is om zich verbaal te uiten, geeft dramatherapie een nieuwe ingang om door middel van spel en projectie een uitingsmogelijkheid te bieden. Met behulp van vragenlijsten, interviews en observaties worden de resultaten van de interventie bij cliënt J van dit onderzoek in kaart gebracht.</p> |                                                                                                                                             |
| Trefwoorden:       | Emotieregulatie bij kinderen, emoties, dramatherapie voor emotieregulatie, internaliserende problemen, verhalen, werken met verhalen binnen dramatherapie, problematische gehechtheid                                                                                                                                                  | Kies maximaal zeven vrije trefwoorden die het onderwerp van de scriptie omschrijven. Bijvoorbeeld: Detailhandel, Marketing,                 |
| Taal:              | nederlands                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                             |
| Stenden opleiding: | Vaktherapie drama                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Bijvoorbeeld: Stenden Tourism Management, Stenden RBMS                                                                                      |
| Instelling:        | Het reizende koffertje te Harlingen                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | Naam en locatie van de opdrachtgever; het bedrijf of de instelling waarvoor, of waarin, het werk gedaan is. Bijvoorbeeld: ASML te Veldhoven |
| Webadres URL:      | http://                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Hier kan een in het kader van het afstuderen ontwikkelde website worden vermeld, en/of de URL van de website van de auteur.                 |
| Niveau:            | Bachelor of Arts                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Kies Bachelor, Masters of Overige                                                                                                           |
| Cijfer:            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                             |
| Opmerkingen:       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | Ruimte voor aanvullende opmerkingen                                                                                                         |